

POSOBOROWE ZMIANY W ZAKRESIE PRAWA KANONICZNEGO JAKO WYRAZ PEWNYCH ZASAD LEŻĄCYCH U PODSTAW ZAMIERZONEJ ODNOWY KOŚCIOŁA

W p r o w a d z e n i e

Oczekując na nowy Kodeks Prawa Kanonicznego, nie zdajemy sobie być może w pełni sprawy, że już w dużej mierze jesteśmy posiadaczami jego treści. Wydawane systematycznie dokumenty o charakterze prawnym, niewątpliwie wejdą do nowego zbioru prawa kościelnego, chociażby uległy jeszcze modyfikacji w jakimś minimalnym stopniu. Obfitość prawodawczych aktów Stolicy Apostolskiej w zakresie struktur oraz dyscypliny, zaczyna coraz bardziej przerastać przeciętne możliwości należytej w nich orientacji. Wydawnictwa źródłowe, podające nam ich zbiory w pełnym tekście, acz stanowią bezcenną wartość, nie zaspakajają przecież potrzeb jakiejś zarysowej, usystematyzowanej informacji w nowym prawodawstwie kościelnym. Brak takiej informacji odczuwa się dotkliwie zwłaszcza na pierwszych szczeblach kanonistycznej dydaktyki, jak w Seminariach Duchownych¹.

Wydaje się przeto bardzo celowe i w pełni uzasadnione podanie tego rodzaju zarysu, który by informował o bogatych już zmianach w zakresie prawa kościelnego. Chodzi oczywiście o zmiany powstałe już z ducha II Soboru Watykańskiego, sięgające jednak do samych jego początków,² a więc obejmujące lata mniej więcej 1962—1976². Nie mniejszy interes, jak sądzę, będą także stanowić dla wspomnianych wyżej celów, informacje bibliograficzne z zakresu współczesnej kanonistyki, którymi w miarę możliwości uzupełnię dane zaczerpnięte ze źródeł.

Jedną z głównych trudności tego rodzaju przedsięwzięcia jest znalezienie jakichś kryteriów usystematyzowania niejednolitego i bardzo obfitego materiału. Ale też głównie o to usystematyzowanie idzie. Otóż wydaje się, że posoborowymi przedsięwzięciami prawodawczymi kierowały najwyraźniej pewne kryteria — zasady, w oparciu o które zamierzono przeprowadzić odnowę Kościoła. Przynajmniej obserwacja pod tym kątem wydanych dokumentów prawnych uzasadnia taką supozycję. Można oto stwierdzić, że najnowsze decyzje w zakresie prawodawstwa kościelnego obracają się wokół: zasady kolegialności, pomocniczości, przystosowania dawnej dyscypliny do zmienionych warunków, modyfikacji form życia kontemplacyjnego i czynnego, ekumeni-

¹ Podręcznik Ks. E. Sztafrowskiego: *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, t. I. Warszawa 1976 ATK, jest oczywiście bezcenną i przełomową na stosunki polskie pozycją wydawniczą. Prezentuje nam on jednak systematyczny wykład prawa kanonicznego w jego przed i posoborowym wymiarze. Nie porządkuje więc prawodawstwa posoborowego w sposób jakiś zwarty, przekrojowy, schematyczny, lecz włącza je w cały obszerny system przyjętego komentarza teologiczno-prawnego.

² Z bardzo nielicznymi wyjątkami przekraczającymi te ramy czasowe.

zmu³. Wymieniony zestaw zasad — kryteriów, będzie stanowił dyspozycję niniejszej informacji. Oczywiście, że nie wszystkie z wymienionych zasad wykluczają się wzajemnie ze ścisłością metodologiczną, owszem niektóre częściowo zachodzą na siebie. Wszystkie jednak posiadają coś wyłącznie własnego, odrębnego i z tego też tytułu zasługują, jak się zdaje, na oddzielne potraktowanie. Tym bardziej, że materiał prawodawczy jest tak obfity, iż przeprowadzenie liczniejszych linii podziału nada mu większą przejrzystość.

Od niniejszego opracowania nie należy oczekiwać wyczerpującego omówienia poszczególnych dokumentów zarejestrowanych tutaj. Nie to jest naszym celem. Będzie natomiast chodziło o zasygnalizowanie najbardziej przewodnich myśli tych dokumentów, by w ten sposób uzyskać coś w rodzaju szkicowego całokształtu zaszłych zmian na odcinku prawa reprezentowanym przez dany dokument.

Gdy mowa w tytule o prawie kanonicznym, oznacza to taką selekcję materiału, która nie wchodzi na tereny pozakanonistyczne, jak np. ściśle pojęta liturgia, o ile nie ma aspektu także dyscyplinarnego. Ponadto, z powodu zbyt rozległego materiału prawnego, nagromadzonego w ostatnich latach, pominiemy tu świadomie dziedziny bardziej specjalistyczne, a mianowicie zarządzenia ściśle misyjne, o ile nie dotyczą w jakiś sposób całego Kościoła, sprawy obrządków wschodnich, gdy nie mają charakteru międzyobrzędowego, oraz zmiany partykularne, chociażby były wprowadzone przez zwierzchnią władzę kościelną. Wreszcie pozostawiamy poza obrębem naszych zainteresowań zmiany w zakresie prawa publicznego, wprowadzone przez nowe prawo fundamentalne. Prawo fundamentalne bowiem stanowi pewien zwarty system, który wymaga odrębnego omówienia całościowego, a ponadto w czasie pisania tego artykułu nie ukazała się jeszcze jego ostatecznie wiążąca redakcja. Z tych samych względów nie będziemy się zajmować wygotowanymi już przez Komisję do Rewizji Kodeksu projektami niektórych działów prawa szczegółowego.

I. ZMIANY WYNIKAJĄCE Z ZASADY KOLEGIALNOŚCI

Kolegialność w ścisłym znaczeniu polega w największym skrócie na tym, że przez analogię do Kolegium Apostolskiego, wraz z jego Głową — Piotrem, Biskupi ze swoją Głową — Papieżem, wykonują zwierzchnią władzę w Kościele⁴. Kolegialność w znaczeniu szerszym rozumie się jako sprawowanie rządów przez Biskupów w Kościołach partykularnych, czyli diecezjach, przy pomocy różnych ciał doradczych, tj. kolegiów. Zarządzenia przeto, które w jakikolwiek sposób określają instytucje — struktury kościelne zgrupowane wokół Kolegium Biskupów z Papieżem, nazwiemy zmianami opartymi o zasadę kolegialności pojętej ściśle. Dla nowości prawnych natomiast odnoszących się do struktur diecezjalnych, przyjmiemy określenie zmian opartych o zasadę kolegialności pojętej szeroko.

³ Zasady te bynajmniej się nie pokrywają z normami zakreślonymi przez I Synod Biskupów dla nowej kodyfikacji prawa kościelnego. Zob. *Communications*, 2(1969) 77—85. Tutaj ustalamy dla uporządkowania materiału częściowo podobny, a częściowo różny zestaw zasad. Por. E. Sztąfrowski ks., *Prawo kanoniczne w okresie odnowy soborowej*, t. I, Warszawa, Akademia Teologii Katolickiej 1976, s. 12.

1. Zmiany wokół ściśle pojętej zasady kolegialności

A. Ustanowienie Synodu Biskupów

Na czoło wybija się tu niewątpliwie całkiem nowa instytucja w strukturze kościelnej, a mianowicie Synod Biskupów. Zrodzony najpierw w dyskusjach soborowych, został powołany do życia przez pap. Pawła VI w 1965 r.⁵, jako organ doradczy, niosący pomoc najwyższemu Pasterzowi w rządach Kościołem. Synod Biskupów jest reprezentatywnym organem dla całego Episkopatu, posiada własną organizację ze stałym urzędem — biurem tak zwanego Sekretarza Generalnego i w swym działaniu zależy całkowicie od papieża. Może on działać w potrójnej formie, tj. w ramach bądź posiedzenia ogólnego, bądź nadzwyczajnego, bądź specjalnego. W każdym wypadku ma ściśle określoną liczbę uczestników reprezentujących poszczególne Konferencje Biskupów oraz liczbę innych członków, których każdorazowo mianuje papież⁶.

B. Modyfikacja Kolegium Kardynałów

Szeregiem nowych przepisów zostało z kolei określone Kolegium Kardynałów, które nie przestało spełniać wielkiej roli, jako senat papieski. I tak, w 1969 r. została odebrana jurysdykcja kardynałom w kościołach rzymskich lub podrzymskich, które otrzymują jako tytuł lub diakonię. Pozostawiono im w stosunku do tych kościołów jedynie troskę oraz opiekę o ich dobro, bez możliwości ingerowania w sprawy wewnętrzne⁷. W 1970 r. została następnie oznaczona granica wieku, do którego kardynałowie mogą spełniać ważniejsze funkcje. Istnieją tu mianowicie dwie granice wieku, a to 75 oraz 80 lat życia. W stosunku do 75-latnich wyrażono prośbę („rogantur”), ażeby dobrowolnie zrezygnowali z kierowniczych stanowisk w dykasteriach Kurii Rzymskiej oraz z innych instytucji stałych bądź Stolicy Apostolskiej bądź Państwa Watykańskiego, jak również nie mają wstępu do konklawe⁸. Ta ostatnia sprawa została definitywnie przyjęta jako norma wiążąca, w konstytucji apostolskiej z 1 października 1975 r. „*Romano Pontifici Eligendo*” Obok samego wyboru papieża i dyscypliny obowiązującej w konklawe, konstytucja wyznacza kardynałom uprawnienia Stolicy Apostolskiej, urządzenia pogrzebu zmarłemu papieżowi, oraz koronacji nowoobranego namiestnika Chrystusowego⁹. Z pomniejszych przepisów zanotujmy jeszcze, że urzędy dziekana oraz wicedziekana Kolegium Kardynałów będą na przyszłość obsadzane nie z samego

⁴ E. Sztafrowski ks., dz. cyt., s. 296.

⁵ Synod Biskupów został ustanowiony przez specjalne motu proprio „*Apostolica sollicitudo*” z 15 września 1965 r. AAS, 56(1964) 5—12.

⁶ Oprócz „*Apostolica sollicitudo*”, działalność tej instytucji określa specjalny „Regulamin Synodu Biskupów”, wydany przez Sekretariat Stanu 8 grudnia 1966 r., a poszerzony przez Urząd dla międzynarodowych spraw kościelnych 24 czerwca 1969 r. AAS, 59(1967) 91—103; 61(1969) 525—539. P. Colella, *Collegialità e Sinodo dei Vescovi*. W: La Chiesa dopo il Concilio. Atti dei Congresso Internazionale di Diritto Canonico, Milano 1972, II — 1, *Comunicazioni*, s. 333—350. E. Sztafrowsiki ks., *Synod Biskupów nowym organem kolegialnym*. Prawo Kanoniczne, XVI,

⁷ Motu proprio pap. Pawła VI: „*Ad hoc usque tempus*” z 15 kwietnia 1969 r. AAS, 61(1969) 226—227.

⁸ *Communications*, VII — 2(1975) 112—141. Odrazu zauważamy, że w samej procedurze wyborczej papieża nie zaszły jakieś rewelacyjne zmiany, poza pozabawieniem tego prawa 80-latnich kardynałów oraz poza złagodzeniem sankcji karanych za ewentualne uchybienia przy wyborze. W dalszym ciągu wybór ten jest zarezerwowany tylko kardynałom, wbrew pewnym przypuszczeniom, że wejdą w skład zespołu wyborczego także przedstawiciele biskupów.

⁹ Tamże.

prawa przez najstarszych stażem kardynałów biskupów podmiejskich, lecz przez wybór. Wyboru dziekana oraz wicedziekana dokonują spośród siebie biskupi podmiejscy, a zatwierdza ich papież¹⁰. Wzrosła też ranga kardynałów rekrutujących się spośród patriarchów wschodnich, którzy zachowując swoje stolice patriarchalne na Wschodzie, zajmują miejsca w rzędzie kardynałów biskupów, jednakże po tych, którzy mają w posiadaniu diecezje podrzymskie lub ich tytuły¹¹.

C. Reorganizacja Kurii Rzymskiej

Gruntownej reorganizacji uległa na naszych oczach Kuria Rzymska, zwyczajny organ administracyjno-sądowy papieskich rządów nad Kościołem. Wprowadzając w życie postulaty Soboru Watykańskiego II, pap. Paweł VI obszerną konstytucją „Regimini Ecclesiae Universae” z 1967 r., dokonał w tym zakresie zasadniczych przeobrażeń¹². W sensie uzupełniającym dochodzi tu jeszcze kilka innych dokumentów¹³. W najogólniejszym skrócie zreformowana Kuria Rzymska przedstawia się następująco:

¹⁰ Motu proprio pap. Pawła VI: „Sacro cardinalium consilio” z 26.II.1965 r. AAS, 57(1965) 296—297.

¹¹ Motu proprio pap. Pawła VI: „Ad purpuratorum patrum z dnia 11.II.1965 r. AAS, 57(1965) 295—297.

¹² Konstytucja ukazała się 15 sierpnia 1967 r. Miała obowiązywać od 1 stycznia 1968 r., lecz przedłużono jej „vacatio legis” do 1.III.1968 r. AAS, 59(1967) 885—928.

¹³ W zakresie dodatkowego prawodawstwa reformującego Kurie Rzymską wchodzi, oprócz zasadniczej konstytucji: „Regimini Ecclesiae Universae”, następujące dokumenty: 1. Motu proprio: „Integrae servandae” z 7 grudnia 1965 r., zmieniające nazwę św. Oficjum na Kongregację doktryny wiary oraz modyfikujące jej wewnętrzną organizację. 2. Motu proprio: „Pro comperto sane” z 6 sierpnia 1967 r., którego mocą do Kongregacji kurialnych zostali wprowadzeni biskupi, jako uczestnicy, reprezentując różne specjalności oraz różne terytoria. Do Kongregacji zaś dla spraw zakonnych oraz Instytutów świeckich wprowadzono przedstawicieli przełożonych zakonnych. 3. Konstytucja apostolska: „Sacra Ritum Congregatio” z dnia 8 maja 1969 r., dzieląca dotychczasową Kongregację obrzędów na dwie: Kongregację dla spraw kultu Bożego i Kongregację dla spraw kanonizacji. 4. Regulamin ogólny Kurii Rzymskiej, zatwierdzony 22 lutego 1968 r. 5. Normy specjalne dla Sygnatury Apostolskiej, zatwierdzone przez pap. Pawła VI dnia 23 marca 1968 r. 6. Motu proprio: „Quo aptius” z 27 II 1973 r., które wniosło urząd Kancelarii Apostolskiej, przekazując jej agendy Sekretariatowi Stanu. 7. Statuta „Ad experimentum” Kongregacji doktryny wiary z 12 VII 1969 r., ustanawiające Komisję Teologiczną oraz określające jej działanie. 8. Motu proprio „Sedula cura” pap. Pawła V z 27 VI 1971 r., określające na nowo strukturę i pracę Papieskiej Komisji Biblijnej. 9. Reskrypt z audiencji papieskiej z dnia 15 lipca 1973 r., postanawiający, że sprawy niedopełnionego małżeństwa, gdy jedna strona jest nieochrzczona, będą już odtąd rozpatrywane nie przez Kongregację doktryny wiary, lecz przez jedną Kongregację sakramentów. AAS, 57 (1965) 952—955, 59 (1967) 881—884, 60 (1968) 129—176, 61 (1969) 297—305, 540—541, 63 (1971) 665—669. Normae speciales in Supremo Tribunali Signaturae Apostolicae ad experimentum servandae. Typis Polyglottis Vaticanis 1968. Communicationes, V—2 (1973) 117—120, 132. Konstytucja Apostolska „Constans nobis” z 11 lipca 1975 r., która w miejsce dwu Kongregacji dyscypliny sakramentów oraz Kongregacji kultu Bożego wprowadziła jedną Kongregację z dwiema Sekcjami, a mianowicie: Kongregację dla sakramentów i kultu Bożego. Communicationes, VII—2 (1975) 109—111. T. Pieronek ks., *Reforma Kongregacji św. Oficjum*. W: *Prawo Kanoniczne*, XL, 3—4 (1968) 19—36. P. Pałka ks., *Kompetencje Kongregacji dla Kościołów Wschodnich w świetle ostatniej reformy Kurii Rzymskiej*. W: *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, XVI, 5 (1969) 25—36. J. Krukowski ks., *Kompetencje drugiej sekcji Sygnatury Apostolskiej w sprawach administracyjnych*. *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, XVIII—5 (1971) 93—107. Cz. Świniarski ks., *Rekurs w świetle „Norm specjalnych” Sygnatury Apostolskiej*. W: *Prawo Kanoniczne*, XV, 3—4 (1972) 125—134. E. Sztarfrowski ks., *Udział biskupów w pracach odnowionej Kurii Rzymskiej*. W: *Prac*

1. Kuria, jako całość, jest zwyczajnym organem, poprzez który papież załatwia sprawy dotyczące całego Kościoła.

2. Składa się ona z różnych wydziałów zwanych dykasteriami, a stanowiących 4 większe zespoły: kongregacje, trybunały, urzędy, sekretariaty.

3. Na czele wszystkich wydziałów kurialnych stoi tak zwany Urząd Sekretariatu Stanu lub Papieski Sekretariat Stanu. Jest to jak gdyby urząd premiera, prezesa rady ministrów. Załatwia on sprawy dotyczące administracji ogólnokościelnej oraz wewnątrzkurialnej. W ścisłej łączności z Sekretariatem Stanu stoi nowo utworzony wydział zwany Radą dla publicznych spraw Kościoła. W jej gestii leży regulowanie stosunków z rządami państw, nuncjaturami oraz delegaturami apostolskimi. Jest to coś w rodzaju ministerstwa spraw zagranicznych. Zwierzchnikiem obydwu wydziałów jest sekretarz stanu, który ma do pomocy podsekretarza kierującego wspomnianą wyżej Radą.

4. Kongregacje są dykasteriami działającymi zespołowo — stąd „Congregaciones”, załatwiając przydzielone sobie sprawy w zakresie administracyjnym. Jedynie Kongregacja doktryny wiary posiada do swojej dyspozycji wydział sądowniczy. Na czele każdej Kongregacji stoi prefekt, sekretarz i podsekretarz. W każdej z nich jest po 5 biskupów diecezjalnych jako członków, którzy jednak biorą udział tylko w zebraniach generalnych raz w roku. Chodzi o to, by ich diecezje nie ucierpiały na zbyt częstym wyjeździe do Rzymu swoich pasterzy. Wszyscy członkowie kongregacji mają pięcioletnią kadencję. Ponadto kardynałowie i sekretarze tracą angaż w wypadku zmiany na Stolicy Apostolskiej, lecz dopiero po trzech miesiącach od wyboru nowego papieża. Oficjalną nazwą każdej kongregacji jest tradycyjny tytuł: „Sacra Congregatio”.

5. Istnieje 9 kongregacji, a mianowicie: K. doktryny wiary, K. dla Kościołów Wschodnich, K. biskupów, K. dla sakramentów i kultu Bożego, z dwiema sekcjami: pierwszą dla sakramentów, drugą dla spraw kultu, K. dla spraw kanonizacji, K. dla duchowieństwa, K. dla zakonników oraz instytutów świeckich, K. dla wychowania katolickiego, K. dla ewangelizacji narodów czyli rozkrzewiania wiary. Wypada tu od razu nadmienić, że z Kongregacją dla doktryny wiary współdziałają ściśle dwie komisje, a mianowicie: Papieska Komisja Biblijna oraz Komisja Teologiczna.

6. Sekretariaty są nowymi dykasteriami Kurii Rzymskiej, zrodzonymi przez ducha ekumenicznego Soboru Watykańskiego II. Ich zadaniem jest nawiązywanie bliższej łączności z ludźmi stojącymi poza Kościołem. Tak więc istnieją trzy tego rodzaju wydziały: Sekretariat dla jedności chrześcijan, Sekretariat dla niechrześcijan, Sekretariat dla niewierzących.

7. Trybunały, to wydziały sądowe. Są nimi: Najwyższy Trybunał Sygnatury Apostolskiej z prefektem, sekretarzem i podsekretarzem na czele, który dzieli się na dwie Sekcje i spełnia jakby funkcję kontrolną dla sądownictwa oraz administracji kościelnej w ogóle, jak również dla sądowej działalności Roty Rzymskiej, oraz administracyjnej działalności innych dykasterii kurialnych. Rota Rzymska z dziekanem przewodzącym zespołowi sędziów zwanych audytorami, która przyjmuje apelacje od wyroków trybunałów diecezjalnych i metropolitalnych, może także sądzić sprawy w pierwszej instancji. Penitencjaria Apostolska, która w zakresie wewnętrznym lub wewnętrznym sakra-

wo Kanoniczne, XVI, 3—4 (1973) 171—190. E. Bernardini, *L'istituzione della „Sectio Altera” Segnatura Apostolica*. W: Ius Populi Dei. Miscellanea in honorem Raymundi Bidagor. Roma 1972, III, s. 27—78. Wł. Burek ks., *Reorganizacja Kurii Rzymskiej*, Tarnów 1974 (maszynopis).

mentalnym udziela rozgrzeszeń, łask, dyspens, sanacji, zamian itp. Przewodzi jej kardynał Penitencjariusz Większy.

8. Urzędy są dykasteriami bądź to dla administracji dóbr materialnych, bądź dla zapewnienia papieżowi odpowiedniego zbierania danych statystycznych o stanie Kościoła w świecie. W szczególności urzędami są: Prefektura spraw ekonomicznych („Praefectura rerum oeconomicarum”), czuwająca nad sprawiedliwą administracją finansami Stolicy Apostolskiej. Ta zupełnie nowa dykasteria jest jak gdyby papieskim ministerstwem finansów. Kamera Apostolska z kardynałem kamerlengiem na czele, do której należy troska o majątek Stolicy Apostolskiej w czasie jej wakansu. Administracja Państwa Watykańskiego, będąca organem zwierzchnim nad wszystkimi dobrami doczesnymi stanowiącymi Państwo Kościelne. Prefektura Pałacu Apostolskiego, zapewniająca przyboczną świtę papieżowi we wszystkich wystąpieniach oficjalnych. Generalny Urząd Statystyczny Kościoła, który jest zupełnie nowym organem, przeznaczonym do zbierania i porządkowania informacji o sytuacji Kościoła, by można je spożytkować dla poczynań duszpasterskich.

Przy Kurii Rzymskiej istnieją, chociaż ściśle w jej skład nie wchodzi, takie instytucje, jak: Rada świeckich oraz Papieska Komisja „Iustitia et pax”, Fabryka Bazyliki św. Piotra, Biblioteka Watykańska, Eleemosinaria Apostolska, Rada dla środków społecznego przekazu, i inne.

Przeprowadzona reforma Kurii Rzymskiej została oparta na pewnych zasadach ogólniejszych, które mają przystosować jej funkcjonowanie do współczesnych potrzeb. Oto np. nowoangażowani urzędnicy kurialni powinni się rekrutować z różnych narodowości oraz muszą się odznaczać wysokim przygotowaniem fachowym. Zwykło się też mówić, że Kuria została wskutek tego umiędzynarodowiona, oraz uzyskała tzw. profil duszpasterski. Następnie odzrucono tzw. rotację urzędników Kurii, której mocą niepisanim prawem awansowali oni w przeszłości automatycznie na coraz wyższe stanowiska. Zasada ta łącznie z pięcioletnim angażem wyższych urzędników zapewnia Kurii dopływ młodych i odpowiednio uzdolnionych kadr.

Inną właściwością reformy jest głębokie oparcie działalności na opinii ogólnokościelnej. Temu celowi służy zaprogramowanie żywszej konsultacji z biskupami, uniwersytetami oraz rzeczoznawcami różnych dziedzin nauki i życia.

W działalności wewnętrznej reforma Kurii przyniosła dużą troskę o koordynację oraz jedność działania. Przejawia się to w zarządzeniach, aby zwierzchnicy poszczególnych dykasterii oraz inni urzędnicy odbywali częste narady wspólne i to nie tylko w tak zwanych sprawach mieszanych, interesujących kilka wydziałów kurialnych, lecz także w innych ważniejszych kwestiach.

Wreszcie regulamin kurialny nie pozostawia możliwości podejmowania decyzji opartej na jakiejś indywidualnej samowoli urzędników. Wszelkie przedsięwzięcia ważniejsze oraz nadzwyczajne muszą być wpierw komunikowane papieżowi. Ponadto wszelkie decyzje wymagają aprobaty papieża z wyjątkiem tych, dla których zwierzchnicy dykasterii otrzymali uprzednio specjalne upoważnienia papieskie oraz z wyjątkiem wyroków sądowych Sygnatury i Roty¹⁴.

D. Legaci papiescy

Innym terenem przyporządkowanym jakoś do zasady kolegalności, na którym śledzimy nowe określenia prawne, jest papieska służba dyplomatycz-

¹⁴ E. Szt a f r o w s k i ks., *Prawo kanoniczne*, t. I, s. 280—281.

na, lub inaczej mówiąc legaci papiescy. Do tej to sprawy odnosi się obszerne, zwarte motu proprio pap. Pawła VI: „Sollicitudo omnium ecclesiarum” z 1969 r.¹⁵ Jest to formalnie nowe prawo, określające całokształt instytucji legatów papieskich, oraz uchylające odnośne kanony kodeksowe na tym polu. Papież przypomina w nim najpierw, że posługiwanie się legatami jest nie tylko koniecznością jego apostolskiego urzędu, lecz logiczną prerogatywą wynikającą z prymatu. Nowe przepisy zaś o legatach uzasadnia potrzebą zmieni-
nionych czasów oraz zaleceniem uczestników Soboru Watykańskiego II.

Legat papieski, najogólniej rzecz biorąc, to reprezentant Stolicy Apostolskiej w różnych regionach świata, posiadający zazwyczaj sakrę biskupią. Rozróżniamy kilka rodzajów legatów papieskich, a mianowicie: 1) delegatów apostolskich, jeżeli załatwiają sprawy jedynie w odniesieniu do miejscowych kościołów; 2) nuncjuszów, pronuncjuszów, internuncjuszów, jeżeli reprezentują Stolicę Apostolską także wobec rządów państw (nuncjuszami są wówczas, gdy przynależą do korpusów dyplomatycznych odnośnych krajów); 3) legatów nadzwyczajnych oraz urzędników, jeżeli wykonują przejściowe zlecenia. Funkcje analogiczne do legackich spełniają również ci duchowni lub laicy, którzy są przewodniczącymi lub członkami papieskich delegacji na różnego rodzaju międzynarodowe rady, kongresy, konferencje. Nazywają się oni delegatami lub obserwatorami, w zależności od tego, czy Stolica Święta występuje tam z prawem głosu czy też bez tego prawa.

„Sollicitudo omnium Ecclesiarum” podkreśla, że mianowanie, wysyłanie, przenoszenie i odwoływanie legatów przysługuje papieżowi jako prawo wrodzone, niezależne i swobodne, z zachowaniem norm prawa międzynarodowego, jeżeli chodzi o akredytację posłów przy rządach państw. Urząd legata wygasa między innymi z upływem 75-ciu lat jego życia, lecz nie przestaje działać w czasie wakansu Stolicy Apostolskiej.

Prawa i obowiązki legatów można najkrócej wyrazić, jako wszechstronne pośrednictwo w załatwianiu spraw oraz wymianie informacji pomiędzy Stolicą Apostolską z jednej, a Kościołami lokalnymi i ewentualnie rządami Państw z drugiej strony.

W stosunku do miejscowej hierarchii kościelnej, legat nie posiada żadnej jurysdykcji zwierzchniej. Poszczególnym biskupom ordynariuszom świadczy on w duchu braterstwa współpracę, pomoc oraz służy radą. Nie będąc de iure członkiem Konferencji Episkopatu, ma jednak prawo uczestniczyć w pierwszym posiedzeniu każdej jej plenarnej sesji. Do udziału w innych posiedzeniach może być zaproszony przez biskupów lub specjalnie upoważniony przez papieża. Konferencja Episkopatu zaś ma obowiązek ze swej strony poinformować legata o roztrząsanych sprawach na swoich posiedzeniach oraz przekazać mu egzemplarz sporządzonego tam protokołu, by mógł się z nim zapoznać i przesłać go Stolicy Apostolskiej. Podobny układ odniesienia zachodzi, mutatis mutandis, pomiędzy legatem a Konferencją Zakonną.

Legatom przysługują z prawa pewne przywileje. Tak więc jego siedziba jest wyjęta spod jurysdykcji Ordynariusza miejsca. Ma on prawo w obrębie swej kaplicy udzielać kapłanom jurysdykcji do spowiadania oraz zezwalać na czynności kultowe. Może we wszystkich kościołach legacji błogosławić ludowi i celebrować nabożeństwa w pontyfikaliach, uprzedzając o tym w miarę możliwości Ordynariusza miejsca. Wreszcie w granicach swej legacji posiada precedencję przed wszystkimi arcybiskupami i biskupami. Wyprzedzają go członkowie Kolegium Kardynalskiego oraz Patriarchowie Kościołów

¹⁵ Motu proprio ukazało się 24 czerwca 1969 r. pod specjalnym tytułem: „De muneribus legatorum Romani Pontificis”. AAS, 61 (1969) 473—484.

Wschodnich. Ci ostatni jednakże tylko wówczas, gdy znajdują się na własnym terytorium lub gdy celebrują nabożeństwo we własnym obrządku. Wypada zaznaczyć, że w porównaniu z prawem kodeksowym, motu proprio bardziej szczegółowo określa instytucję legatów¹⁶.

E. Komisje Posoborowe

Wokół władzy papieża, jako najwyższego autorytetu Kościoła, należy jeszcze wymienić powołanie do bytu pewnych instytucji, których działalność określa się jako przygotowanie norm wykonawczych dla wprowadzenia w życie uchwał Soboru Watykańskiego II. Są to mianowicie tak zwane „Komisje Posoborowe”, ustanowione przez pap. Pawła VI w 1966 r.¹⁷ Jest ich 5: Komisja dla spraw biskupów i zarządu diecezjami, Komisja dla spraw zakonników, Komisja dla spraw misji, Komisja dla spraw wychowania chrześcijańskiego, Komisja dla spraw apostołstwa świeckich. Oczywiście spośród wszystkich wymienionych Komisji, najważniejszą jest Komisja dla rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego, ustanowiona przez pap. Jana XXIII już dużo wcześniej, bo 28 marca 1963 r.¹⁸

F. Konferencje Biskupie

Z zagadnień dotyczących struktur kościelnych, a leżących w ramach ściśle pojętej zasady kolegialności, trzeba wreszcie wymienić Konferencje Biskupie, w sposób szczególny ostatnio rozwinięte. Mając zasięg partykularny, nie wyrażają one wprawdzie w sposób pełny i ścisły działania całego Kolegium Biskupiego, które ma z natury rzeczy zakres ogólnokościelny. Są jednak niewątpliwie wykwitem zasady kolegialności i w swoim zasięgu przyczyniają się znacznie do jej urzeczywistnienia.

Odbywanie zebrań przez biskupów danego kraju poza synodami, sięga początkami połowy 19 w. i otrzymuje nazwę Konferencji Biskupich lub Konferencji Episkopatu. Kodeks Prawa Kanonicznego usankcjonował powstałe drogą zwyczajową Konferencje Biskupów, przyznał im jednak bardzo szczupłe kompetencje na płaszczyźnie jurydycznej¹⁹. W 1963 r. uprawnienia te poszerzyła nieco Kongregacja konsystorialna, zezwalając Konferencjom określić w miejscowej walucie sumę 66.000 złotych franków szwajcarskich, jako górnej granicy, do której Ordynariusze miejsc mogą alienować majątek kościelny²⁰.

Na drogę jednak zasadniczego rokxitu weszły Konferencje Biskupie właśnie w dobie Soboru Watykańskiego II. W ślad za podstawami teologicznymi

¹⁶ Uprawnienia oraz przywileje legatów podają jeszcze na sposób szczegółowy inne dokumenty, a mianowicie: „Index facultatum” z 1 stycznia 1968 r.; motu proprio: „Pontificalia insignia” z 21 czerwca 1968 r.; instrukcja Sekretariatu Stanu: „Ut sive” z 31 marca 1969 r. oraz tzw. nowe przepisy: „De promovendis ad episcopatum in Ecclesia Latina”, wydane przez Urząd dla międzynarodowych spraw kościelnych dnia 25 marca 1972 r. Ten ostatni dokument jest najciekawszy, gdyż postanawia, że przewodniczący krajowej Konferencji Episkopatu przesyła do Stolicy Apostolskiej wykaz nazwisk proponowanych kandydatów na biskupów właśnie przez legata papieskiego. Zob. *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, wyd. E. Sztarfrowski ks., t. VI, z. 2, Warszawa 1975, s. 47—68; AAS, 60 (1968) 374—377; 64 (1972) 386—391.

¹⁷ Wzięły one początek w motu proprio „Finis concilio” z 3 stycznia 1966 r. AAS, 58 (1966) 37—40.

¹⁸ *Communicationes*, 1 (1969) 5.

¹⁹ Kan. 292, 1507, 1909.

²⁰ AAS, 55 (1963) 656.

nakreślonymi dla nich przez Dekret o pasterskich zadaniach biskupów — „Christus Dominus”, wytycznych prawnych dokonało tu motu proprio „Ecclesiae sanctae” z 6 sierpnia 1966 r. W myśl wymienionych dokumentów należy tworzyć Konferencje Biskupie, gdzie ich jeszcze nie ma, jako konieczne organy kościelne dla bardziej owocnego spełniania pasterskich powinności biskupów. Konferencje powinny w zasadzie obejmować biskupów jednego kraju czy narodu, w razie zaś konieczności mogłyby to być ciała międzynarodowe. Muszą one jednak istnieć na terenach misyjnych Kościoła. Posoborowe prawo powszechne stwarza dla organizacji oraz działania Konferencji jedynie ogólne ramy. Określić bardziej szczegółowych mają dokonać specjalne statuty, opracowane przez poszczególne Konferencje, a zatwierdzone przez Stolicę Apostolską. Według prawa powszechnego, członkami Konferencji są: 1) Ordynariusze miejscowi, z wyjątkiem wikariuszy generalnych; 2) Biskupi koadiutorzy i pomocniczy oraz ci tytularni, którzy pełnią specjalne zadania powierzone im przez Stolicę Apostolską lub przez samą Konferencję Biskupią. Głos stanowczy przysługuje jednakże tylko Ordynariuszom miejsc, pozostałym zaś biskupom tylko głos doradczy. Możliwe są odchylenia od tej reguły, wynikające ze statutu. Dla sprawnego działania Konferencji konieczne jest utworzenie w jej łonie szeregu organów w postaci różnych komisji, rad, sekretariatów.

Zadaniem Konferencji Biskupich jest współpraca zrzeszonych w niej członków dla bardziej skutecznego pasterzowania w Kościołach lokalnych oraz, w myśl kolegialnej odpowiedzialności za Kościół powszechny, współpraca także dla jego dobra.

W zasadzie te tylko uchwały Konferencji Biskupich mają moc obowiązującą w poszczególnych diecezjach, jako prawo, które odnoszą się merytorycznie do wypadków wymienionych przez prawo powszechne lub uznanych w poszczególnych wypadkach przez Stolicę Apostolską, oraz podjęte są formalnie większością dwóch trzecich głosów. W świetle posoborowego prawa powszechnego uciera się praktyka pozostawiania Konferencjom Biskupim coraz większego zakresu spraw do rozstrzygnięcia. Np. na polu liturgii, instytucji diakonatu stałego, formacji duchowieństwa, rozmieszczenia kapłanów, uposażenia kleru, działania rad duszpasterskich i kapłańskich, modyfikacji form pokuty, ekumenizmu, małżeństw mieszanych, itd. Poza tym Konferencje Biskupie podejmują uchwały w rozległej materii religijno-duszpasterskiej, które nie mają mocy ścisłych norm prawnych, lecz są prawidłami dyrektywnymi. W niektórych sprawach Konferencje pełnią funkcję doradczą dla Stolicy Apostolskiej, jak np. co do rozgraniczenia diecezji, czy wysuwania kandydatów na biskupów, itp.²¹ Sprawa typowania nazwisk kandydatów

²¹ „Christus Dominus”, n. 18, 24, 35, 37, 38, 41. O Konferencjach Biskupich mówią także inne dokumenty soborowe, lecz bardziej sporadycznie, ubocznie, nie ex professo. „Ecclesiae sanctae”, I, 41 § 1—5. Poza tym informacje te rozsiiane są w licznych paragrafach motu proprio. J. Grzywacz ks., *Zmiany w kościelnych strukturach organizacyjnych*. Prawo Kanoniczne, XIII, 1—2 (1970) 3—20. E. Sztarfrowski ks., *Uprawnienia Konferencji Biskupich*. W: Prawo Kanoniczne, XIV, 1—2 (1971) 29—60. P. Hemperek ks., *Stanowisko prawne Konferencji Biskupów*. Tenże, *Międzynarodowa współpraca biskupów i Konferencji Biskupich*. W: Prawo Kanoniczne, XIII, 1—2 (1970) 21—48, XIV, 1—2 (1971) 61—74. W związku z nowym określeniem kompetencji Konferencji Biskupów, ustały tymczasowe przepisy wydane dla tej instytucji w latach 1963—1964. Zob. AAS, 60 (1968) 361—362. Sprawa typowania nazwisk kandydatów na biskupów została dokładniej określona w oddzielnych przepisach, które wydał 25 marca 1972 r. Urząd dla międzynarodowych spraw kościelnych. AAS, 64 (1972) 386—391. W. Bertrams, *De capacitate iuridica Conferentiae Episcoporum*. W: Ius Populi Dei, Roma 1972, II, s. 75—87.

na biskupów została dokładniej określona w oddzielnych przepisach, które wydał 25 marca 1972 r. Urząd dla międzynarodowych spraw kościelnych²².

Toczy się dyskusja wśród kanonistów na temat rodzaju władzy oraz osobowości prawnej Konferencji Biskupich. Wedle poglądów umiarkowanych, należy im przyznać specjalny rodzaj władzy, tak zwanej władzy zwyczajnej kolegialnej oraz ograniczoną zakresem kompetencji osobowość prawną²³.

Wspomnijmy na koniec, że Papieska Komisja Interpretacji Dokumentów Soboru Watykańskiego II odpowiedziała w 1970 r., iż udział prezbiterów czy laików w Konferencji Biskupiej jest możliwy tylko za jej specjalnym zaproszeniem, lecz jedynie wtedy, gdy są rozważane szczególne tematy i zawsze z głosem doradczym²⁴.

G. Prałatury personalne

Dotychczasowa organizacja kościelna zna prałatury udzielne, to jest jednostki terytorialne przyrównywane de iure do diecezji, tyle że od nich z zasady dużo mniejsze. W najnowszym prawie posoborowym pojawiła się instytucja zwana prałaturą, którą jednak w odróżnieniu od wspomnianej wyżej prałatury udzielnej, można by nazwać „prałaturą personalną”. Zrodziła ją troska Kościoła o przygotowywanie rezerwowych kadr duchowieństwa, przeznaczonych do specjalnych zadań pastoralnych lub misyjnych. Prałatury takie, jako samodzielne z zasady jednostki personalne, z własnym zwierzchnikiem — Prałatem, może zakładać jedynie Stolica Apostolska, gdzie uzna to za stosowne. Ona również nadaje im odpowiedni statut organizacyjny. Do tego rodzaju prałatur mogą być także włączeni ludzie świeccy, mogący służyć dziełom misyjnym lub apostolskim swoimi umiejętnościami zawodowymi²⁵. Jest to również jakiś ciekawy przyczynek do struktur kościelnych, rozbudowujących organizację kościelną na jej najwyższym, to jest papieskim szczeblu. Jest oczywiście znak zapytania, czy i gdzie, tego rodzaju koncepcja wprowadzona przez „Ecclesiae sanctae” w 1966 r., znajdzie faktyczną realizację.

2. Zmiany wokół szerzej pojętej zasady kolegialności

Dotychczasowe rozważania odnosiły się do zmian w zakresie struktur kościelnych powiązanych z zasadą kolegialności w sensie ścisłym i właściwym, to jest na szczeblu: Papież — Episkopat. Przejdziemy obecnie do omówienia zmian prawnych wokół tej samej zasady kolegialności pojętej już w sensie szerszym, niewłaściwym. Chodzi o kolegialność na płaszczyźnie diecezjalnej, a więc na szczeblu: Biskup — Kapłani, a nawet Laicy. Zgodnie z naszym założeniem, poruszymy tu wszelkie zmiany przyporządkowane jakoś do stanowiska Biskupa diecezjalnego.

A. Kolegialna odpowiedzialność Biskupa diecezjalnego

Powyższe rozważania dowiodły, że w wyniku soborowych i posoborowych

²² AAS, 64 (1972) 386—391.

²³ M. Żurowski o., *Władza zwyczajna, delegowana, czy kolegialna?* W. Prawo Kanoniczne, XIII, 1—2 (1970) 55.

²⁴ Odpowiedź z dnia 31.X.1970 r. AAS, 62 (1970) 797.

²⁵ „Ecclesiae sanctae”, I, 4.

zmian w zakresie doktryny i dyscypliny kościelnej, na znacznie wyższy piedestał został wyniesiony urząd Biskupa diecezjalnego czyli Ordynariusza. Ale też musimy mocno podkreślić, że równocześnie ze wzrostem uprawnień, jakie śledzimy wokół stanowiska Biskupa, idzie równolegle w parze poszerzenie odpowiedzialności. „Ecclesiae sanctae” formułując sprawę na płaszczyźnie prawa, podkreśla w sensie ogólnej normy, że Urząd Biskupa poprzez swoje posługi nauczania, uświęcania i kierowania Ludem Bożym, powinien na co dzień, oprócz troski o własną diecezję, przejawiać starania o cały Kościół we wspólnocie z Papieżem oraz o inne Kościoły partykularne we wspólnocie z ich Biskupami²⁶. Zarysowała się tu zwiększona odpowiedzialność kolegialna Biskupa, objęta już nie sugestiami teologicznymi, czy postulatami pastoralnymi dokumentów soborowych, lecz związana na stałe z urzędem, jako praktyczna norma zwyczajnego działania.

Najbardziej konkretnym, chociaż nie wyłącznym zastosowaniem tej odpowiedzialności kolegialnej, są postanowienia prawne odnośnie międzydiecezjalnego rozdziału kapłanów oraz świadczenia różnego rodzaju pomocy innym Kościołom partykularnym.

W pierwszej dziedzinie prawodawca polecił utworzyć nowe instytucje: przy Stolicy Apostolskiej specjalną Radę, przy Konferencjach Biskupich zaś oddzielne Komisje, które by mogły regulować kierowaniem kapłanów z diecezji bardziej w nich obfitujących, na tereny cierpiące brak powołań, łącznie z obszarami misyjnymi. Po myśli otrzymanych wytycznych w tej dziedzinie od Stolicy Apostolskiej, Synody Patriarchalne i Konferencje Biskupie mają wypracować odpowiednie normy dla Biskupów co do wspomnianej migracji kapłanów. Uległa tu nawet pewnemu rozluźnieniu kodeksowa zasada inkardynacji. W tym mianowicie sensie, że duchowny przebywający w innej diecezji przez pełnych 5 lat, doznaje tam automatycznie inkardynacji, jeżeli wyjawi pisemnie jej intencję Ordynariuszowi własnemu i miejsca pracy, przy czym żaden z nich nie wyrazi sprzeciwu na piśmie do czterech miesięcy.

„Ecclesiae sanctae” nie sformułowało jednak bezpośredniego i ścisłego nakazu pod adresem Biskupów, jeżeli idzie o użyczanie kapłanów innym diecezjom. Wysunęło jedynie postulat takiej formacji alumnów w Seminariach Duchownych, by byli zatroskani o Kościół powszechny i chętnie się poświęcali pracy duszpasterskiej w każdej innej diecezji. Poleciło również, by Ordynariusze, poza przypadkiem prawdziwej konieczności własnej diecezji nie zabraniali kapłanom ochotnikom na migrację do diecezji potrzebujących^{26a}.

Z kolegialnej odpowiedzialności Biskupa diecezjalnego, prawodawstwo ogólnokościelne wysuwa jeszcze drugi praktyczny wniosek. Oto upoważnia Synody Patriarchalne i Konferencje Biskupie do odpowiedniego zorganizowania środków materialnych, nawet przez nałożenie pewnych świadczeń poszczególным diecezjom, na rzecz uboższych Kościołów partykularnych²⁷.

²⁶ Zob. wstęp do pierwszej części „Ecclesiae sanctae”. Chociaż normę tę ujmuje motu proprio innymi słowami, to przecież niewątpliwie ten jest jej sens. W. Onclin, *Le pouvoir de L'éveque et le principe de la collegialité*. W: *La Chiesa dopo il Concilio*, I, Relazioni, Milano 1972, s. 135—161.

^{26a} „Ecclesiae sanctae”, I, 1—3. T. Pieronek ks., *Próba dostosowania norm prawa kanonicznego o inkardynacji i ekskardynacji do współczesnych potrzeb duszpasterstwa*. W: *Prawo Kanoniczne*, XI, 1—2 (1968) 45—60.

²⁷ „Ecclesiae sanctae”, I, 5.

B. Nowe określenie roli Biskupa pomocniczego oraz urząd Wikariusza Biskupiego

Powodowany ogólnym dobrem diecezji oraz chęcią wsparcia wysiłków duszpasterskich Biskupa diecezjalnego, pap. Paweł VI w motu proprio „Ecclesiae sanctae” z 1966 r. podbudował prawnie rolę Biskupa pomocniczego oraz ustanowił nowy urząd tak zwanego Wikariusza Biskupiego.

Tak więc poraz pierwszy od Kodeksu Prawa Kanonicznego został wysunięty postulat, by Ordynariusz mianował swego biskupa pomocniczego wikariuszem generalnym, albo biskupim. W każdym bądź razie biskup pomocniczy ma odtąd zależeć jedynie od Ordynariusza. Na wypadek wakansu stolicy biskupiej, funkcję wikariusza kapitulnego winien otrzymać właśnie Biskup pomocniczy. Gdyby zaś nie został wybrany na wikariusza kapitulnego, bo np. dodajmy jest kilku biskupów pomocniczych, to zatrzymuje on władzę Wikariusza generalnego i Wikariusza biskupiego aż do nadejścia nowego Ordynariusza ²⁸.

Nowy urząd Wikariusza biskupiego („Vicarius Episcopalis”), ma dużą analogię do Wikariusza generalnego, którego zresztą w niczym nie narusza. Jest to więc pomocnik Ordynariusza z władzą zwyczajną zastępczą, rozciągającą się bądź na całe, bądź też na wydzielone terytorium diecezji, albo też z władzą określoną pewnymi sprawami, np. sprawami ludzi pewnego obrządku. Ordynariusz może zakres tych uprawnień, według własnego uznania, rozszerzyć albo zacieśnić. Jemu też jest pozostawiona do woli sprawa samego mianowania lub odwoływania Wikariuszy biskupich z tym, że jeśli to nie są biskupi, winni mieć raczej kadencję określoną w czasie ²⁹.

C. Rada Kapłańska i Rada Duszpasterska

Nie naruszając w egzystencji dotychczasowych organów doradczych Biskupa o charakterze kolegialnym, jak kapituły, rady administracyjne, Kościół powołał do istnienia jeszcze dwa nowe, nieznanne dotąd, a mianowicie tak zwaną Radę Kapłańską i Radę Duszpasterską. Jeden i drugi organ zasugerowały już dokumenty Vaticanum Secundum ³⁰. Wprowadziło zaś ten postulat w życie motu proprio „Ecclesiae sanctae”, które zaleca ustanowienie w każdej diecezji obydwu tych instytucji ³¹. Sposób i forma powołania ich do życia pozostawione są uznaniu Biskupa. Jakie są z grubsza zarysy organizacyjne tych kolegiów diecezjalnych? Otóż Rada Kapłańska jest pomyślana jako reprezentujący duchowieństwo senat, wspomagający Biskupa w rządach diecezją („in regimine dioecesis”). Jej kadencja wygasa z zasady na wypadek wakansu stolicy biskupiej, chyba że upoważniony do tego specjalnie przez Stolicę Apostolską, zatwierdzi ją Wikariusz Kapitulny lub Administrator Apostolski. Rada Duszpasterska natomiast ma być pomocna Biskupowi w działalności duszpasterskiej („ad opera pastoralia”). O ile pierwsza jest zastrzeżona tylko dla kapłanów, to do drugiej Rady mogą być dopuszczeni jako członkowie również laicy, jeżeli naturalnie zdaniem Biskupa, odznaczają się odpowiednią znajomością spraw duszpasterskich. Organizacja i sposób dzia-

²⁸ Tamże, 13 § 1—2.

²⁹ Tamże, 14 § 1—5. W. Brachus ks., *Podstawy prawne stanowiska Wikariusza Biskupiego*. Wrocław 1973 (maszynopis).

³⁰ „Christus Dominus”, n. 27. „Prebyterorum ordinis”, n. 7.

³¹ I, 15 § 1—4, 16 § 1—6, 17 § 1—2. T. Pieronek ks., *Rada Kapłańska wyrazem soborowej odnowy presbiterium*. W: *Prawo Kanoniczne*, XII, 3—4 (1969) 3—28.

lania Rady Duszpasterskiej zależy od wytycznych zakreślonych jej przez Biskupa. Trzeba z naciskiem podkreślić, że obydwie Rady są ciałami doradczymi. Nie posiadają zatem głosu stanowczego w żadnej materii. Prawodawca podkreślił również najwyraźniej, że nowe ciała doradcze nie przekreślają działalności istniejących już przy boku Biskupa kolegialnych organów, jak kapituł, czy innego rodzaju rad. Motu proprio „Ecclesiae sanctae” wzywa Konferencje Biskupie, by dla swych terenów wypracowały odpowiedni sposób współdziałania dotychczasowych ciał doradczych diecezji z Radą Kapłańską i Duszpasterską. Warto tu zwrócić uwagę, że dnia 11 kwietnia 1970 r. Kongregacja dla spraw duchowieństwa wystosowała obszerny okólnik do Przewodniczących Konferencji Biskupich na temat właśnie zadań i organizacji działania Rad Kapłańskich. W okólniku podkreślono raz jeszcze potrzebę wypracowania w tym zakresie szczegółowych modeli przez poszczególne Konferencje Episkopatów ³².

Podsumowując pierwszą i najdłuższą część wykładu, doszliśmy więc do stwierdzenia, że ostatnie zmiany prawne, wynikające z zasady ściśle lub szerzej pojętej kolegialności, dotyczą prawie wyłącznie instytucji — struktur. W wyniku nowych przepisów kanonicznych, bądź to pojawiły się zupełnie nowe instytucje, jak Synod Biskupów, Komisje Posoborowe, Prałatura personalna, urząd Wikariusza biskupiego, doradcze ciała Biskupa: Rada Kapłańska i Duszpasterska, bądź też instytucje już istniejące zyskały nowe określenie, a to Kuria Rzymska, Legaci papiescy, Konferencja Biskupia, stanowisko Biskupa pomocniczego. Spośród nowych przepisów dyscyplinarnych mamy tu do zanotowania pewne praktyczne wnioski z kolegialnej odpowiedzialności Biskupa diecezjalnego za Kościół powszechny oraz za inne diecezje.

II. ZMIANY WYNIKAJĄCE Z ZASADY POMOCNICZOŚCI

U podstaw tworzącego się nowego prawa kościelnego ma leżeć tak zwana zasada pomocniczości — „principium subsidiaritatis”. Wywodzi się ona, acz nie co do imienia, to pod względem treści, z wypowiedzi pap. Pawła VI, zawartej w alokucji do Ojców Soborowych z dnia 4 grudnia 1963 r. ³³ Nikt jeszcze nie podał pełnej i wyczerpującej definicji zasady pomocniczości na płaszczyźnie prawa kościelnego. Nie jest to również naszym zadaniem na tym miejscu. Mówi się jednak o założeniach, na których się ona opiera. Otóż w jakimś wielkim uproszczeniu chodzi tu, by na wszystkich szczeblach władzy kościelnej tak zorganizować jej działanie, ażeby bez konieczności nie zacieśniać kompetencji niższych instancji na rzecz wyższych, lecz je poszerzać tak, jak dalece jest to tylko możliwe. Norma ta zbiega się w dużym stopniu z tak zwanym zjawiskiem decentralizacji władzy w Kościele.

Mamy właśnie do odnotowania szereg zmian w zakresie prawa kanonicz-

³² AAS, 62 (1970) 459—465.

³³ Papież przemawiając 4 grudnia 1963 r. do Ojców Soborowych, wyraził postulat odnowy życia na tej drodze, by: „poszczególnym członkom Kościoła oraz poszczególnym urządzeniom przyznać pełniejszą godność oraz szerszą kompetencję działania, jak również, by bardziej wzmocnić władzę sakralną Kościoła na wszelkich jej szczeblach” *Communicationes*, 2 (1969) 86. R. Metz, *De principio subsidiaritatis in iure canonico*. W: *Acta conventus internationalis canonistarum Romae diebus 20—25 mai 1968 celebrati*. Typis Poliglottis Vaticanis 1970, s. 297—306. J. Krukowski ks., *Zagadnienie ochrony praw osoby ludzkiej w społeczności kościelnej*. W: *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, XIX, 5 (1972) 101—113.

nego z ostatnich lat, polegających na tym, że z dotychczasowych uprawnień przysługujących wyższym czynnikom kościelnym, przekazano niektóre władzom niższym. Możemy przeto słusznie stwierdzić, że zmiany tego rodzaju opierają się o zasadę pomocniczości.

1. Przyznanie uprawnień Biskupom w zakresie udzielania dyspens oraz różnych pozwoleń

Przełomowym punktem, jeżeli chodzi o wzrost uprawnień Biskupów, było poszerzenie ich kompetencji na odcinku udzielania dyspens oraz podejmowania innych działań podobnych w zakresie prawa powszechnego, zastrzeżonych dotąd Stolicy Apostolskiej. Stało się to w motu proprio „*Pastorale munus*” z 1963 r. W ślad za tym poszło następnie motu proprio tegoż papieża — „*De Episcoporum muneribus*” z 1966 r., w którym uprawnienia Ordynariuszów miejsc zostały jeszcze bardziej poszerzone. O ile w „*Pastorale munus*” wylicza się pozytywnie nowe, poszczególne prawa Ordynariuszów miejsc, o tyle „*De Episcoporum muneribus*” czyni to w sposób negatywny, a mianowicie sporządza rejestr spraw, które odtąd będą zastrzeżone Stolicy Apostolskiej, gdy tymczasem sprawy nie objęte rejestrem pozostają w ramach zwyczajnej władzy Ordynariuszów. Nie sposób tu wyliczać wszystkie prawa, jakie Ordynariusze zyskali na mocy obydwu wspomnianych dokumentów. Jest ich zbyt wiele. Dla przykładu wspomnijmy, że Biskup może już obecnie dyspenzować od wszystkich przeszkód małżeńskich niższego stopnia oraz od niektórych wyższego stopnia, jak np. od pokrewieństwa w linii bocznej drugiego stopnia, o ile nie zachodzi tzw. styk ze stopniem pierwszym. Obszerna jest również władza Biskupa w zakresie konwalidacji małżeństwa, przy czym nie jest tu wykluczone w pewnych wypadkach nawet stosowanie „przywileju Pawłowego”. Odnośnie zaś obowiązków kapłańskich Biskup może zamieniać w przypadku konieczności odmawianie Breviarza na jedną cząstkę Różańca lub inne modlitwy, a kapłanom chorym może zezwalać na Mszę św. w mieszkaniu, nawet w pozycji siedzącej. Są to tylko nieliczne przykłady³⁴.

Pomiędzy opublikowaniem „*Pastorale munus*” a „*De Episcoporum muneribus*” przysłała w 1965 r. drobiazgową decyzja Kongregacji obrzędów, w myśl której Biskupi mogą zezwalać kapłanom na noszenie ze sobą Oleju chorych³⁵.

Zauważmy również w tym miejscu, że pewne, acz nieznaczne poszerzenie uprawnień Ordynariuszów miejsc w porównaniu do „*Pastorale munus*”, na odcinku stypendiów mszalnych, zawiera papieskie motu proprio „*Firma in traditione*” z 1974 r.³⁶

³⁴ AAS, 56 (1964) 5—12, 58 (1966) 467—472. Na tym tle zrodziły się już później różne wątpliwości, na które były odpowiedzi. Np. biskup na mocy „*De episcoporum muneribus*” może dyspenzować od braku wieku (do jednego roku) do święceń, także kadydatów żonatych mających przyjąć stały diakonat. AAS, 62 (1970). J. Rybczyk ks., *Władza dyspenzowania od przeszkód małżeńskich w motu proprio „Pastorale munus”*. W: Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, XII—5 (1965) 17—31. J. Krukowski ks., *Podmiot uprawnień w „Pastorale munus”*. W: Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, XV—5 (1968) 103—117. S. Berlingò, *L'attuale disciplina sulla dispensa*. W: La Chiesa dopo il Concilio, Milano 1972 — II—1, *Comunicazioni*, s. 183—205.

³⁵ Decyzja z dnia 3.III.1965 r. AAS, 57 (1965) 509.

³⁶ Wydał je pap. Paweł VI dnia 13 czerwca 1974 r. Jest to dokument, w którym ogólnie rzecz biorąc, została obostrzona dyscyplina stypendiów mszalnych.

Doniosłe uprawnienia otrzymali Ordynariusze miejsc w zakresie dyscypliny związanej z Eucharystią. Należy tu odnotować przede wszystkim ich rozległe możliwości zezwalania na przyjmowanie Komunii św. „sub utraque”, zawarte w Instrukcji Kongregacji kultu z 29 czerwca 1970 r. oraz w załączniku do niej³⁷. Znamiennej ewolucję na tym polu stanowi inna Instrukcja, tym razem Kongregacji sakramentów, z 29 stycznia 1973 r. Upoważnia ona Biskupów diecezjalnych do ustanawiania w wypadkach konieczności nawet ludzi świeckich, nie wyłączając niewiast, jako nadzwyczajnych szafarzy rozdzielania Komunii Św.³⁸

Ewolucję uprawnień Biskupów śledzimy również w zakresie udzielania zezwoleń kapłanom na wyjazdy do tak zwanych krajów zamorskich (Ameryka, Azja, Filipiny, Australia). W 1967 r. Kongregacja konsystorialna rozszerzyła na tym polu możliwości Ordynariusza, dzięki czemu może on już odłąd władzą własną zezwalać na wspomniany wyjazd na okres do trzech miesięcy. Wymagane jest tu tylko uprzednie zapoznanie się z tak zwaną życzliwą opinią Biskupa tej diecezji, do której kapłan ma się udać³⁹.

2. Wzrost kompetencji Biskupów w zakresie władzy sędowniczej

Ciekawym przejawem wzrostu uprawnień Biskupów jest z kolei przyznanie im większej kompetencji sędowniczej. Pomijając liczne pomniejsze szczególności, godnymi uwagi są tu zwłaszcza dwie sprawy. Otóż w procesach beatyfikacyjnych i kanonizacyjnych wprowadził pap. Paweł VI swym motu proprio „Sanctitas clarior” 1969 r. znaczne uproszczenia. Najpierw w sprawach o tak zwanej zwykłej formie, zwanej „per viam non cultus”, już się nie będzie prowadzić, jak dotąd, dwóch procesów, to jest wstępnego, rozpoznawczego — informacyjnego i drugiego — apostolskiego. Będzie prowadzony jeden proces beatyfikacyjny („proces kognicyjny”) i to przez Biskupa diecezji, który oprócz swojej władzy zwyczajnej, otrzyma do tego specjalną delegację Stolicy Apostolskiej wraz z odpowiednimi instrukcjami. Jeżeli poszczególne diecezje jakiejś prowincji, kraju lub regionu nie są w stanie utworzyć własnych tego rodzaju trybunałów beatyfikacyjnych, to Konferencje Biskupie są upoważnione do tworzenia trybunałów międzydiecezjalnych, krajowych⁴⁰.

Poznoszono w nim mianowicie wszelkie specjalne przywileje dotyczące redukcji stypendiów czy zezwalania na pobieranie stypendiów binowanych. Równocześnie jednak „Firma in traditione” poszerza nieco uprawnienia Ordynariuszów miejsc w porównaniu z „Pastorale munus” w materii stypendiów mszalnych. W myśl tych poszerzeń Ordynariusze mogą: 1) zezwalać kapłanom na aplikowanie mszy binowanych czy trinowanych za stypendia, przeznaczając równocześnie te ofiary na potrzeby kościelne; 2) zredukować ilość mszy konwentualnych za dobrodziejów, odprawianych przez kapituły katedralne do jednej w miesiącu; 3) przenosić na inne dni lub miejsca msze fundacyjne. *Communicationes*, VI—2 (1974) 117—119.

³⁷ Instrukcja, AAS, 62 (1970) 664—667. *Załączniki*, w: *Posoborowe prawo kościelne*, wyd. E. Sztáfrowski ks., t. XII, z. 2, Warszawa 1971, s. 173—176.

³⁸ *Communicationes*, V—1 (1973) 30—31. Zob. G. May, *Die Prinzipien der jüngsten kirchlichen Gesetzgebung über die Aufbewahrung und die Verherung der heiligsten Eucharistie*. W: *Ius Populi Dei*, II, s. 519—556.

³⁹ Zarządzenie z dnia 30.XII. 1967 r. Zob. *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, wyd. Sztáfrowski ks. t. II, z. 2, Warszawa 1970, s. 115—117.

⁴⁰ Motu proprio „Sanctitas clarior” z 19 marca 1969 r. AAS, 61 (1969) 149—153. T. Pieronek ks., *Reforma kanoniczna prawa procesowego po Soborze Watykańskim II*. W: *Prawo Kanoniczne*, XIV, 1—2 (1971) 167—188.

Drugi przejaw rozwoju sędowniczej władzy biskupa dotyczy procesów małżeńskich „super rato”. Od 1972 r. już nie będzie udzielać Ordynariuszowi delegacji do przeprowadzenia tego rodzaju procesu Kongregacja sakramentów, lecz sam Biskup będzie władny go podjąć⁴¹ Uprawnienie to należy formalnie wprowadzić do dziedziny administracyjnej, lecz merytorycznie jest de facto związane z procedurą sądową.

3. Uchylenie papieskiej rezerwacji na polu obsady niższych stanowisk kościelnych

Poważnym etapem realizacji zasady pomocniczości w układzie Stolica Apostolska — Biskup, jest zniesienie dotychczasowych rezerwacji w zakresie obsady stanowisk kościelnych. Motu proprio „Ecclesiae sanctae” z 1966 r., w trosce o jak największą swobodę Biskupa w nadawaniu urzędów kościelnych, uchyliło dotychczasową, stosunkową długą listę obsadzanych przez Papieża niższych beneficjów, przekazując je całkowicie prowizji Ordynariusza. Obsadzie papieskiej pozostawiono już jedynie stanowiska konsystorskie, a więc biskupstwa i ekwiwalentne im urzędy. Tym samym postanowieniem zniesione zostało tak zwane prawo konkursu, uzależniające władzę Biskupa, jako nadawcy probostw, od kapituł katedralnych. Odnośnie zaś proboszczów, wzmocnienie władzy Ordynariusza zaznaczyło się tu tym, że praktycznie została przekreślona instytucja tak zwanych przedtem parafii nieusuwalnych⁴².

4. Nowy zestaw krajów przy nawiedzaniu progów apostolskich przez biskupów

Obowiązujący zestaw krajów dla wizytacji progów apostolskich co 5 lat („*Visitatio S.S. Liminum*”) przez biskupów, obejmujący między innymi sprawozdanie o stanie religijno-moralnym diecezji, uległo częściowej zmianie. Na mocy Dekretu Kongregacji dla biskupów z dnia 29 czerwca 1975 r. obowiązuje od 1 stycznia 1976 r. inny zestaw niż po myśli kan. 340 § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego. Według tego najnowszego zestawu, biskupom krajów europejskich, poza Hiszpanią i Maltą, przypada nawiedzanie progów apostolskich w drugim i siódmym roku każdego dziesięciolecia, a nie w trzecim, jak dotychczas⁴³.

⁴¹ Kodeks Prawa Kanonicznego, kan. 1962. „*Instructio prima*” Kongregacji sakramentów z 7.V.1923 r. II. *Regulae servandae*”. AAS, 15 (1923) 380—383. „*Instructio altera*” św. Kongregacji sakramentów z 7 marca 1972 r. AAS, 64 (1972) 244—252. Bliższe zasady prowadzenia tych procesów zawiera specjalna Instrukcja Kongregacji sakramentów z 7.III.1972 r., o której właśnie wspomnieliśmy w poprzednim zdaniu.

⁴² „*Ecclesiae sanctae*”, I, 18 § 1—2, 20 § 1—3. Trzeba wszakże zwrócić uwagę, iż pozostała nadal w mocy dawna praktyka, dzięki której nadawanie stanowiska niekonsystorskiego osobie posiadającej sakrę biskupią, jest uzależnione od zezwolenia Stolicy Apostolskiej. Zob. AAS, 60 (1968) 362. J. Rybczyk ks., *Zmiany w prowizji kanonicznej*. W: *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, XVII—5 (1970) 5—13.

⁴³ Pozostałe normy kodeksowe określające pięcioletnie sprawozdania biskupów pozostały bez zmian, chociaż zostały na nowo przeredagowane. „*Decretum de visitatione S. S. Liminum deque Relationibus dioecesis*”. *Communicationes*, VII—2 (1975) 144—147.

5. Uprawnienia diakonów

Wyrazem działania zasady pomocniczości, ale już na o wiele niższym szczeblu, jest przyznanie uprawnień jurysdykcyjnych diakonom. Chodzi tu o możliwość udzielania im delegacji do asystencji przy zawieraniu małżeństw, wyrażoną w motu proprio „Sacrum diaconatus ordinem” z 1967 r.⁴⁴ Dodajmy, od razu, że Biskupi polscy na 124 Konferencji z 1 kwietnia 1971 r. postanowili, żeby ze względu na warunki pracy w Polsce nie wprowadzać w życie powyższego prawa powszechnego, czyli nie udzielać diakonom delegacji do asystowania przy zawieraniu małżeństw⁴⁵.

Zamykając nasze uwagi na temat zmian prawnych w oparciu o zasadę pomocniczości, ustaliliśmy, że doszło tu przede wszystkim do poważnego rozszerzenia kompetencji Biskupa diecezjalnego kosztem zarezerwowanych przedtem spraw Stolicy Apostolskiej. Zarysowały się również nieznaczne zmiany dotyczące nienotowanych dawniej uprawnień diakonów.

III. ZMIANY WYNIKAJĄCE Z ZASADY PRZYSTOSOWANIA DAWNEJ DYSCYPLINY KOŚCIELNEJ DO ZMIENIONYCH WARUNKÓW

Papież Jan XXIII rzucił hasło dla Soboru Watykańskiego II, by za jego pośrednictwem, możliwie najskuteczniej, przystosować posługiwanie duszpasterskie do zmienionych warunków współczesnych — słynne „aggiornamento” Janowe. Idea przystosowania przyświeca Kościołowi także w dziedzinie prawodawczych poczynań. Wprawdzie wszelkie zmiany prawodawcze inspirowane są w jakiś sposób tym postulatem, niemniej jest pewna ich grupa, która szczególnie z tej zasady wynika. Będziemy obecnie śledzić podjęte w oparciu o nią najważniejsze zmiany prawne ostatniej doby.

Przepisy na tym polu można podzielić na kilka grup. Jedne z nich wkraczają do pewnego stopnia w strukturę Kościoła, inne dotyczą posłanictwa duchownych, niektóre obejmują cały Lud Boży, wreszcie nie brak i takich, które się odnoszą do dóbr materialnych.

1. Reorganizacja stopni święceń

Charakter strukturalnych zmian dla Kościoła ma reorganizacja stopni święceń. Pierwszym przełomem na tym polu było motu proprio „Sacrum diaconatus ordinem” z 10 czerwca 1967 r., przywracające Kościołowi łacińskiemu instytucję stałego diakonatu. Papież pozostawił w nim decyzję Konferencjom Biskupim, czy i gdzie diakonat ten ma być wprowadzony, co ewentualnie musi uzyskać aprobatę Stolicy Apostolskiej⁴⁶.

Dalszym i rewolucyjnym wręcz etapem było tu motu proprio „Ministeria quaedam” z 15 sierpnia 1972 r., a obowiązujące od 1 stycznia 1973 r. Przesunęło ono prawny moment włączenia do stanu duchownego z tonsury na

⁴⁴ Motu proprio z dnia 18.VI.1967 r. AAS, 59 (1967) 697—704. Uprawnienia te przysługują diakonom, chociażby nie zamierzali pozostać stałymi, lecz mieli przyjąć kapłaństwo. AAS, 60 (1968) 363. Ponadto, jeżeli diakon jest przydzielony do parafii na stałe, jako pomocnik duszpasterski, to na równi z wikariuszem może otrzymać ogólną delegację do asystowania przy zawieraniu małżeństw. AAS, 62 (1970) 571.

⁴⁵ Currenda. Pismo urzędowe diecezji tarnowskiej, 11—12(1971) 277.

⁴⁶ AAS, 59(1967) 697—704.

diakonat, tonsura, ostriariat, egzorcystat, subdiakonat, zostały całkowicie zniesione. W miejsce tonsury wprowadzono obrzęd przyjęcia w poczet kandydatów do diakonatu i prezbiteratu, przy czym nie ma on żadnej mocy prawnej lecz czysto moralno-liturgiczny aspekt. Z dawnych niższych święceń pozostał tylko lektorat oraz akolitat, lecz z nazwą tak zwanych „posług”. Uprawnienie szafarza posług rozciągnięto na wszystkich Ordynariuszy, a więc i zakonnych. Kompetencje lektora obracają się wokół posługi Słowa Bożego, akolity wokół służby ołtarza, jako pomocników diakona i prezbitera (nawet rozdzielanie Komunii św.). Konferencjom Biskupim przyznało motu proprio możliwość tworzenia innych jeszcze posług wśród świeckich ludzi, za aprobatą Stolicy Apostolskiej, jak ostiariusza, egzorcysty, katechety⁴⁷.

2. Uprawnienia i obowiązki duchownych, ich posługiwanie, redukcja do stanu świeckiego, oraz formacja

Przeliczne są prawa kościelne ostatnich lat, które mają na celu dostosowanie dawnej dyscypliny do zmienionych warunków w zakresie uprawnień i obowiązków duchownych, ich posługiwanie, przeniesienia do stanu świeckiego oraz formacji.

Napomkniemy najpierw sprawy, które tylko częściowo leżą w zakresie dyscypliny, przeważnie bowiem wkraczają w dziedzinę liturgii. Należy do nich zaliczyć zmianę dotychczasowego pojmowania niedostępu do tak zwanego ołtarza uprzywilejowanego w patriarchalnych bazylikach większych miasta Rzymu. W specjalnym motu proprio „Peculiare ius” z 1966 r. uznano jako zasadę, że z powodu dużego napływu wiernych, we wspomnianych bazylikach mogą poza papieżem celebrować przy zastrzeżonym ołtarzu także inni, taksatywnie wyliczeni dygnitarze kościelni, głównie kardynałowie i biskupi⁴⁸. Do tego rodzaju dyscyplinarno-liturgicznych spraw należy zaliczyć prawo noszenia stroju. Aż 4 dokumenty prawne pojawiły się w tej materii na przestrzeni ostatnich lat. Tak więc w 1968 r. ukazało się motu proprio pap. Pawła VI „Pontificalia insignia”, zacieśniające zakres duchownych mogących korzystać z odznak pontyfikalnych⁴⁹, oraz instrukcja Kongregacji obrzędów „Pontificales ritus”, wprowadzające znaczne uproszczenia zarówno w zakresie obrzędów jak i odznak pontyfikacyjnych⁵⁰. W rok później Papieski Sekretariat Stanu wydał znów instrukcję sprowadzającą do uproszczonych proporcji strój, tytuły oraz odznaki kardynałów i tak zwanych niż-

⁴⁷ AAS, 64(1972) 529—534. Należy tu jeszcze dodać, że 15 sierpnia 1972 r. pap. Paweł VI wydał motu proprio „Ad pascendum”, w którym określił bliżej funkcje wynikające z diakonatu w związku z przeprowadzoną reorganizacją święceń. Tak więc stwierdzono tu, między innymi, że inkardynacja oraz włączenie do stanu duchownego ma miejsce w diakonacie, z którym poczynają również obowiązywać celibat i brewiarz. Naturalnie chodzi o diakonat nie stały lecz przejściowy. Zob. AAS, 64(1972) 534—540. Zaznaczmy również, że Konferencja Episkopatu Polski zawiesiła w naszym kraju uprawnienia akolitów do rozdzielania Komunii św. P. H e m p e r e k ks., *Reforma święceń niższych i subdiakonatu*. W: *Prawo Kanoniczne*, XVI, 3—4(1973) 209—228.

⁴⁸ Motu proprio z 8.II.1966 r. AAS, 58(1966) 119—122.

⁴⁹ Motu proprio ukazało się dnia 21.VI.1968 r. Zapowiada ono między innymi, że na przyszłość, mianowani prałaci, którzy dawniej mogli korzystać z pontyfikałów, już ich nie będą mogli nosić. Chodzi tu zapewne także o protonotariuszów apostolskich oraz infułatów. AAS, 60(1968) 374—377.

⁵⁰ Z dnia 21.VI.1968 r. AAS, 60(1968) 406—412.

szych prałatów, to znaczy przełożonych dykasterii Kurii Rzymskiej nie posiadających sakry biskupiej⁵¹. Do tego wszystkiego doszedł wreszcie okólnik Kongregacji dla spraw duchowieństwa z 1970 r., zarządzający reformę stroju chórowego, w sensie daleko idącego uproszczenia. W okólniku znalazła się klauzula upoważniająca Konferencje Biskupie do wprowadzenia w życie całego prawodawstwa przystosowującego odznaki, strój, oraz tytuły duchowieństwa do obecnych wymogów⁵².

Znamiennego zarządzenia prawnego doczekali się wszyscy duchowni, gdy pap. Paweł VI wezwał Synody Patriarchalne oraz Konferencje Biskupie do unormowania sprawy odpowiedniego utrzymania kleru. W przepisach „Ecclesiae sanctae” można w tej materii śledzić intencję prawodawcy zagwarantowania prawa duchowieństwa do należytych warunków socjalno-bytowych. Sugestie idą tam w tym kierunku, by duchowni zarówno jeszcze spełniający posługę, jak też przeniesieni w stan spoczynku, otrzymali jakieś wyrównane wynagrodzenie według warunków miejsca, czasu, rodzaju pracy, itp. Tam zwłaszcza, gdzie utrzymanie zależy całkowicie lub w większej mierze od dobrowolnych ofiar wiernych, prawodawca postuluje założenie specjalnej instytucji ogólnodiecezjalnej, regulującej sprawny podział dochodów. Nie wyklucza nawet tworzenia jakichś form wspólnej kasy dla całej diecezji. Szczególne uprawnienia do należytego utrzymania oraz opieki zdrowotnej, przyznaje papież kapłanom dotkniętym chorobą, słabością lub podeszłym wiekiem. Wypracowania jednak ostatecznych norm na tym polu oczekuje się dopiero od nowego Kodeksu⁵³.

Wśród obowiązków związanych z posługiwaniem kapłańskim, wystąpiły pewne modyfikacje dotychczasowych zobowiązań stypendialnych, odprawiania Mszy gregoriańskich, aplikowania Mszy „pro populo” oraz rezygnacji z piastowanych stanowisk kościelnych. Tak więc od 1 lutego 1972 r. doznała pewnych restrykcji praktyka redukcji czy zamian odprawiania i aplikowania Mszy św. według woli ofiarodawcy stypendium. Papież Paweł VI odwołał tu wszelkie uprawnienia i przywileje przysługujące komukolwiek w przeszłości, za wyjątkiem prerogatyw przyznanych Biskupom w „Pastorale munus”⁵⁴. Ujawniła się tu więc tym samym tendencja obostrzenia obowiązku odprawiania Mszy św. za każde pobrane stypendium. Natomiast znacznemu złagodzeniu uległy inne powinności kapłanów co do Mszy św. Po ukazaniu się nowego kalendarza kościelnego z 1969 r., Kongregacja dla duchowieństwa wydała w 1970 r. dekret ograniczający wykaz dni obowiązującej aplikacji Mszy św. „pro populo” przez duszpasterzy do niedziel oraz świąt nakazanych w danym miejscu, skreślając z tej listy widniejące dawniej tak zwane „festa suppressa”, tj. święta zniesione⁵⁵. Kontynuowanie tzw. Mszy św. gregoriańskich, nie dopuszczające w przeszłości żadnych przerw, stało się od 1967 r. rzeczą względną, gdyż na skutek bądź to nieprzewidzianej przeszkody (np. nagłej choroby), bądź rozumnej przyczyny (np. Mszy św. pogrzebowej lub za nowożeńców), można przerwać gregoriankę, byle ją doprowadzić do końca po ustaniu wymienionych trudności⁵⁶. Pojawienie się

⁵¹ Okólnik nosi datę 30.X.1970 r. AAS, 63(1971) 314—315.

⁵² Tamże.

⁵³ „Ecclesiae sanctae”, I. 8.

⁵⁴ Notyfikacja Sekretariatu Stanu z 29.XI.1971 r. AAS, 63(1971) 841.

⁵⁵ Dekret z dnia 25 lipca 1970 r. *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, wyd. E. Sztarfrowski ks., t. III, z. 1, Warszawa 1971, s. 57—58.

⁵⁶ Wyjaśnienie Kongregacji soboru z dnia 24.II.1967 r. AAS, 59(1967) 229—230. Z. Kaleński ks., *Msze gregoriańskie w świetle przepisów prawa kanonicznego*, Wrocław 1974 (maszynopis).

obowiązku duchownych ustąpienia z zajmowanych stanowisk, ze względu na osiągnięcie podeszłego wieku, jest nowością w dyscyplinie kościelnej. Już wspomnieliśmy wyżej, że wiek 80-ciu lat automatycznie pozbawia prawa kardynałów do uczestniczenia w konklawe. Choć nie ma równie samoczynnego działania wiek 75-ciu lat życia, to jednak prawodawca wzywa duchownych, by po jego osiągnięciu złożyli rezygnację z ważnych urzędów w ręce swoich zwierzchników. Do ważniejszych urzędów objętych postulatem rezygnacji, zostały zaliczone, jak już wyżej wspomniano, kierownicze stanowiska w Kurii Rzymskiej oraz w innych dykasteriach stałych Stolicy Apostolskiej i Państwa Watykańskiego⁵⁷. Dodajmy tutaj, że w myśl „Ecclesiae sanctae” powiększają ich liczbę biskupstwa rezydencjalne oraz probostwa⁵⁸.

Najszerzej pojęte obowiązki duchownych, a ściślej mówiąc kapłanów, stały się przedmiotem szczególniejszej troski prawodawcy, skoro w 1970 r. nakazał on uroczyste przyrzekanie ich na nowo wobec Biskupa celebrującego Mszę św. w Wielki Czwartek⁵⁹.

Dosyć gruntownej zmianie została poddana ostatnio sprawa zwalniania duchownych — kapłanów z przyjętych przez nich obowiązków. Jak wiadomo, Kodeks Prawa Kanonicznego, wręcz milczał na ten temat. Już papież Pius XII i Jan XXIII przekazali jednak Kongregacji św. Oficjum sprawę wypracowania jakichś zaleceń na ten temat. Rzecz nabrała zasadniczego toku, gdy 2 lutego 1964 r. wspomniane św. Oficjum przesłało w tej materii pismo do Ordynariuszy miejsc oraz Generalnych przełożonych zakonnych. Pod licznymi obwarowaniami postawiono tam po raz pierwszy zasadę, że możliwe jest przeprowadzenie procesu o redukcję kapłana do stanu świeckiego łącznie ze zwolnieniem go z celibatu. Do tego pisma wyszedł 13 stycznia 1971 r. nowy okólnik Kongregacji doktryny wiary, który wprowadził pewne nowelizacje. Najważniejszą z nich było, że dochodzenia tego rodzaju będzie od-tąd prowadził nie Ordynariusz zamieszkania zainteresowanego kapłana, lecz Ordynariusz i Przełożony zakonny inkardynacji kapłana⁶⁰. Oczywiście pomijamy tu bogatą problematykę uwarunkowań tego rodzaju procesu, które są przedmiotem zarówno wymienionych jak innych jeszcze dokumentów Stolicy Świętej, a które sprawiają, że doprowadzenie do skutku samej redukcji jest raczej trudne i rzadkie⁶¹.

Osobny zespół norm jest poświęcony w najnowszym prawie kościelnym formacji duchowieństwa. Wstępne i ramowe przepisy na ten temat znalazły się już w „Ecclesiae sanctae”, jako normy wykonawcze do soborowego dekretu o posłudze kapłańskiej — „Presbyterorum ordinis” Już tam pap. Paweł VI domaga się kontynuacji teologiczno-pastoralnego kształcenia duchownych, po ukończeniu kursu teologii w Seminarium⁶². Tematowi temu poświęcił już dużo uwagi Synod Biskupów z 1976 r. Następnie ukazało się kilka dokumentów Stolicy Apostolskiej, w których wysunięto szereg zasad odnośnie formacji duchowieństwa. Tak więc okólnik Kongregacji dla spraw duchowieństwa z 4 listopada 1969 r. zaleca zorganizowanie stałej formacji teologi-

⁵⁷ Zob. wyżej, s. 4.

⁵⁸ „Ecclesiae sanctae”, I, 11,20 § 3.

⁵⁹ Notitiae, nr 52, s. 86—89.

⁶⁰ AAS, 63(1971) 309—312. J. Grzywacz ks., *Przeniesienie duchownego do stanu świeckiego*. W: Prawo Kanoniczne, XVI, 3—4(1973) 229—244.

⁶¹ Np. Pismo Kongregacji doktryny wiary z 13.I.1971 r., czy tzw. Wyjaśnienie tejże Kongregacji do powyższego pisma, z dnia 26.VI.1972 r. AAS, 63(1971) 303—308. Prot. N. 128/61. *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, E. Szafrowski ks., t. V — 1, Warszawa 1974, s. 2531.

⁶² „Ecclesiae sanctae”, I, 7.

⁶² „Ecclesiae sanctae”, I, 7.

czno-pastoralnej duchownych. Przewiduje on specjalne cykle wykładów oraz egzaminy, nie tylko wikariuszowskie, lecz także proboszczowskie⁶³. Instrukcja Kongregacji dla nauczania katolickiego z 6 stycznia 1970 r. — „Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis” — określa tzw. podstawowe zasady formacji kapłańskiej, tj. budzenie powołań, sposób nauczania w Seminarium, a także formację duchowieństwa na sposób ciągły⁶⁴. Pismo tejże Kongregacji z dnia 20 stycznia 1972 r., które podkreśla konieczność nauczania filozofii w Seminarium oraz podaje garść wytycznych w tej materii^{64a}. Kongregacja dla nauczania wydała wreszcie 22 lutego 1976 r. obszerny dokument — „Formatio theologica futurorum sacerdotum”, gdzie na sposób bardzo obszerny i wyczerpujący wyłożyła metodę, środki i cele nauczania alumnów w Seminarium Duchownych^{64b}.

Z zagadnieniem formacji duchowieństwa pozostaje także w związku, chociaż na nieco innej płaszczyźnie, reorganizacja studiów na wydziałach oraz uniwersytetach katolickich. Przeprowadziła ją, w nawiązaniu do konstytucji apostołskiej „Deus scientiarum”, Kongregacja nauczania przez wydane 20 maja 1968 r. tzw. „Normae quaedam”⁶⁵.

3. Różne dziedziny życia całego Ludu Bożego

Chęć przystosowania dawnej dyscypliny Kościelnej do zmienionych okoliczności współczesnych, w odniesieniu do całego Ludu Bożego, pociągnęła za sobą nowe określenie takich dziedzin, jak: post eucharystyczny oraz dwukrotne przyjmowanie Komunii św. tego samego dnia, praktyka pokutna, odpusty, kremacja ciał zmarłych, pogrzeb dziecka nieochrzczonego, indeks książek, procesy małżeńskie.

Po przebyciu drogi bogatej ewolucji, post eucharystyczny został 21 listopada 1964 r., w czasie publicznej sesji soborowej, ograniczony czasowo przez pap. Pawła VI do jednej godziny przed Komunią św. Zrównano tu z pokarmami stałymi wszelkie napoje łącznie z alkoholowymi⁶⁶. Poprzednie decyzje uznające wolę naturalną za nie łamiącą postu, pozostały oczywiście nadal w mocy. Godnymi uwagi są ulgi wprowadzone dla chorych i osób starszych przez Instrukcję o Komunii sakramentalnej, wydaną przez Kongregację sakramentów 29 stycznia 1973 r. Instrukcja przypomina, że nadal są w mocy dawne normy, w myśl których post eucharystyczny nie obowiązuje do przyjęcia Wiatyku⁶⁷ oraz odnośnie płynnego lub stałego lekarstwa dla chorych przed Mszą św. lub Komunią⁶⁸. Ponadto redukuje czas postu eucharystycznego do około jednego kwadransu dla: chorych pozostających w domach lub sanatoriach, podeszłych wiekiem przebywających w domach lub przytułkach, chorych kapłanów, osób oddanych opiece nad chorymi i starszymi⁶⁹.

W tej samej instrukcji Kongregacja poszerzyła znacznie możliwości przyjmowania Komunii św. dwa razy tego samego dnia. Wreszcie, jak już wspom-

⁶³ AAS, 62(1970) 123—134.

⁶⁴ AAS, 62(1970) 321—384.

^{64a} *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, E. Sztafrowski ks., t. V—2, Warszawa 1974, s. 69—101, n. 256.

^{64b} *La Documentation Catholique*, N. 1698, 10(1976) s. 457—477.

⁶⁵ „Normae quaedam”. *Typis Pol. Vaticanis* 1968, s. 5—31.

⁶⁶ AAS, 57(1965) 186.

⁶⁷ Kodeks Prawa Kanonicznego, kan. 858 § 1.

⁶⁸ *Motu proprio „Sacram Communionem”*, pap. Pius XII, dnia 19.III.1957 r. AAS, 49(1957) 178.

⁶⁹ *Communicationes*, V—1(1973) 33—34.

nieliśmy wyżej, udzieliła władzy Ordynariuszom miejsc, by mogli w wypadku konieczności ustanawiać, jako nadzwyczajnych szafarzy rozdzielania Komunii św., ludzi świeckich, nie wyłączając niewiast⁷⁰. Musimy bowiem pamiętać, że do dyscypliny kościelnej weszła już na zawsze norma, iż zwyczajnymi szafarzami rozdzielania Komunii św. jest kapłan i diakon, a nadzwyczajnym akolita⁷¹.

Praktykę pokutną poddał prawodawca istotnej rewizji w słynnej konstytucji apostołskiej „Paenitemini” z 17 lutego 1966 r. Konstytucja zawiera teologiczny wykład na temat pokuty, jako cnoty religijnej, nieodzownej każdemu człowiekowi do uświęcenia i zbawienia. Podkreśla dalej potrzebę przede wszystkim pokuty wewnętrznej, polegającej na ciągłej odnowie duchowej i przemianie — „metanoia”, to jest oczyszczeniu się za złe. Osiąga się to przede wszystkim poprzez wytrwałe wypełnianie obowiązków i cierpliwe znoszenie trudności. „Paenitemini” nie rezygnuje jednak i z pokuty zewnętrznej, polegającej na wykonywaniu dzieł pokutnych, tj. modlitwy, postu, uczynków miłosierdzia. Wychodząc z powyższych założeń teologicznych, konstytucja upoważnia Konferencje Biskupie do ewentualnego zastąpienia, na jakimś terenie, postu i wstrzemięźliwości przez inne dzieła pokutne, jak modlitwę, czy uczynki miłości, jeżeli by się to miało okazać gdzieś skuteczniejszą praktyką. Ale w zasadzie post i wstrzemięźliwość pozostają nadal zwyczajnymi formami pokuty. W części normatywnej konstytucji mieszczą się konkretne zasady praktyki pokutnej. I tak, okres Wielkiego Postu, to czas o charakterze pokutnym. Dniami pokutnymi w ciągu roku są wszystkie piątki oraz pierwszy dzień Wielkiego Postu czyli Środa Popielcowa. W poszczególne piątki, o ile nie są świętami nakazanymi, obowiązuje wstrzemięźliwość od pokarmów mięsnych, w Środę Popielcową zaś i Wielki Piątek ponadto post ścisły. Zmienił się dosyć istotnie podmiot dyscypliny postnej, gdyż wstrzemięźliwości podlegają już nie dzieci od 7-miu lat życia, lecz małoletni, którzy ukończyli 14 lat. Obowiązek postu spoczywa, podobnie jak dawniej, na pełnoletnich, po ukończeniu 21 lat aż do rozpoczęcia 60-tego roku. Znamienne jest wyposażenie w szerokie uprawnienia Konferencji Biskupich, które mogą przenosić dni pokuty oraz zmieniać bądź to w całości, bądź częściowo, zarówno wstrzemięźliwość jak i post, na inne formy pokuty, np. na uczynki miłosierdzia i praktyki pobożne. Wszelkie posunięcia tego rodzaju muszą być jednak podawane do wiadomości Stolicy Apostolskiej⁷².

Wypada wspomnieć o pewnych odrębnościach polskich od powszechnej dyscypliny postnej. Otóż od 1966 r. obowiązuje u nas wstrzemięźliwość nie tylko w piątki, lecz i w Wigilię Bożego Narodzenia. Wierni natomiast postawieni w szczególnie trudnej sytuacji, mogą na mocy dyspenzy spożywać pokarmy mięsne w piątki, lecz nie w wigilię Bożego Narodzenia, Środę Popielcową i Wielki Piątek. Za postawionych w trudnej sytuacji i uprawnionych do korzystania z tej dyspenzy należy uważać stołujących się w zakładach zbiorowego żywienia, gdzie nie są przestrzegane kościelne przepisy postne, oraz wszystkich, którzy nie mają wyboru między potrawami, a muszą spożywać to, co jest dostępne. Korzystający z omówionej dyspenzy winni się zastępczo pomodlić w intencji Ojca św. oraz złożyć drobną ofiarę do skarbonki kościelnej z napisem: „Jałmużna postna”, lub spełniać częściej uczynki mi-

⁷⁰ Tamże, s. 30—31.

⁷¹ Zob. „Decretum de sarca communione et de cultu mysterii eucharistici extra Missam”, z dnia 21.VI.1973 r., Kongregacji kultu. *Communicationes*, V—2 (1973) 164.

⁷² „Paenitemini”, *AAS*. 58(1966) 177—198.

łosierdzia chrześcijańskiego. Dyspenzy powyższej udzielił Prymas Polski Stefan kard. Wyszyński na mocy szczególniejszych uprawnień otrzymanych od Stolicy Apostolskiej⁷³.

Pomijamy tu sprawę pokuty sakramentalnej, gdyż nie zaszły tu jakieś istotne zmiany. Tak zwane „Normae pastorales” wydane 16 czerwca 1972 r. przez Kongregację doktryny wiary, na temat generalnej absolucji sakramentalnej, podtrzymały zasadę spowiedzi oraz absolucji indywidualnej. Możliwość udzielenia sakramentalnego rozgrzeszenia na sposób wspólnotowy, została tu dopuszczona jako coś nadzwyczajnego, w ściśle określonych wypadkach, oraz pod kontrolą Ordynariusza. Jest to wyraźne nawiązanie pod tym względem do instrukcji Penitencjarii Apostolskiej z 25 marca 1944 r.⁷⁴ Z punktu widzenia czysto prawnego, pomijając oczywiście względy teologiczno-liturgiczne, nie stanowi jakiegś rewolucji i nowy „Ordo Paenitentiae”^{74a}.

Innym odcinkiem życia chrześcijańskiego całego ludu Bożego, na którym Kościół wprowadził w ostatnich latach duże zmiany, jest zyskiwanie odpustów. Miarą wielkości zmian jest sam charakter dokumentu, który je wprowadza, a jest nim konstytucja apostolska „Indulgentiarum doctrina” z 1 stycznia 1967 r. Jej długi wywód doktrynalny jest gruntownym wykładem na temat teologicznej koncepcji odpustu z jej ewolucją historyczną oraz wyjaśnieniem takich, między innymi, spraw, jak: wieczna i doczesna kara za grzech, nadprzyrodzony skarbiec zasług, kompetencja Kościoła odnośnie przydzielania odpustów oraz formy tego przydzielania. Część dyspozycyjna konstytucji podaje normy zyskiwania różnych odpustów wraz z uwarunkowaniami. Notujemy tu szereg nowych ujęć w porównaniu z dawną praktyką. Tak np. przy utrzymaniu dawnej koncepcji odpustów zupełnych i częściowych, te ostatnie nie mierzą się już odtąd określeniem ilości dni, tygodni, czy lat, lecz tak zwaną wielkością zasługi dobrego uczynku, pojętej bez odnoszenia jej do odpustu. Do warunków odpustu zupełnego doszedł postulat oderwania się od wszelkiego grzechu, nawet lekkiego. Ponadto może być zyskiwany tylko raz dziennie, za wyjątkiem odpustu zupełnego w godzinę śmierci. Zniesiono dalej dotychczasowe odpusty lokalne — miejscowe oraz rzeczowe. Te i inne jeszcze przepisy określające praktykę odpustową, świadczą o dosyć gruntownej zmianie na tym polu, przesuując zwłaszcza zyskiwanie odpustów od nieco mechanicznej, matematycznej metody z przeszłości, do metody bardziej personalistycznej, tzn. domagające się zaangażowania władz duchowych człowieka w ich zyskiwanie⁷⁵. W ślad za „Indulgentiarum doctrina” ukazały się opracowane na nowo szczegółowe wykazy odpustów⁷⁶. Warto zapamiętać, że u nas w Polsce istnieje już pewna odrębność w zakresie zyskiwania odpustów zupełnych. Mogą mianowicie zyskać odpust zupełny w pełni raz w tygodniu podczas Wielkiego Postu, pod zwykłymi warunkami, za ~~pobożne~~ uczestnictwo w „Gorzkich Żalach”⁷⁷.

⁷³ Dekret w sprawie postu. Warszawa, dnia 30.XI.1966 r. Zob. Currenda. Pismo urzędowe diecezji tarnowskiej, 1—4(1967) 60.

⁷⁴ AAS, 64(1972) 510—514.

^{74a} Nowy Obrzęd Sakramentu Pokuty ma za zadanie wprowadzić raczej innowacje liturgicznego zakresu, obrzędowego oraz duszpasterskiego, co ściśle dyscyplinarnego.

⁷⁵ „Indulgentiarum doctrina”. AAS, 59(1967) 5—24. A. Biel ks., *Współczesna nauka i prawodawstwo odpustowe Kościoła*. Tarnów 1974 (maszynopis).

⁷⁶ Penitencjaria Apostolska promulgowała nowy wykaz odpustów dekretem z dnia 29 czerwca 1968 r. Zob. *Posoborowe prawodawstwo Kościoła*, E. Sztarfrowski, t. II, z. 4, Warszawa 1970, s. 7—98.

⁷⁷ Odpust ten przyznała św. Penitencjaria 6 lutego 1968 r. na zawsze, w wyniku prośby przedłożonej jej przez Prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego. Tamże,

Na płaszczyźnie liturgiczno-dyscyplinarnej doszło do nowelizacji dotychczasowego przepisu kodeksowego, według którego nie wolno było odprawiać pogrzebu chrześcijańskiego dziecku zmarłemu bez chrztu. Obecnie, ze względu na szczególne okoliczności miejsca, Ordynariusz może zezwolić na tego rodzaju pogrzeb, o ile rodzice pragnęli ochrzcić dziecko. W takim wypadku specjalny obrzęd pogrzebowy może się odbyć albo w domu, albo też w kościele. W sytuacjach podyktowanych specjalnymi okolicznościami miejsca, może Ordynariusz zezwolić nie tylko na liturgię Słowa, lecz i na Mszę św.⁷⁸

Gdy już mowa o sprawach pogrzebowych, warto wspomnieć o nieznacznej modyfikacji 1240 kanonu Kodeksu Prawa Kanonicznego, dokonanej w 1973 r. przez tę samą Kongregację doktryny wiary. W świetle wydanego przez nią dekretu, przyznanie pogrzebu chrześcijańskiego jawnym grzesznikom, ma być odtąd uwarunkowane nie tylko wyrażeniem przez nich jakichś oznak pokuty, lecz, co jest nowością, wykluczeniem publicznego zgorszenia innych wiernych⁷⁹. Zaznaczyło się tu więc jak gdyby pewne obostrzenie uprzedniej dyscypliny, gdzie wymagano tylko oznak pokuty. W materii pogrzebu chrześcijańskiego doszła jeszcze mała modyfikacja wprowadzona przez Instrukcję Kongregacji św. Oficjum datowaną 5 czerwca 1963 r. Zezwala się w niej na kremację zwłok, jeżeli nie jest ona podyktowana względami religijnymi zaprzeczenia dogmatu o zmartwychwstaniu ciał, zaprzeczenia nieśmiertelności duszy, nienawiścią wobec Kościoła, itp., lecz motywami higienicznymi, ekonomicznymi, lub innymi racjami porządku publicznego czy prywatnego. Nabożeństwa pogrzebowego nie można jednak odprawiać w miejscu spopielenia zwłok, nawet przez samo tylko towarzyszenie tam kapłana-szafarza. Straciły więc swoją bezwzględną moc przepisy kodeksowe zakazujące kremacji na sposób absolutny, a także sankcje karne związane z tym zjawiskiem.

Niewątpliwie bardzo doniosłym posunięciem prawnym było z kolei uchylenie przepisów o tak zwanym indeksie książek, czyli zakazie pewnych publikacji uznanych za niezgodne z wiarą i obyczajami. Przypuszczalnie pod mnożącymi się postulatami różnych odłamów opinii publicznej. Kongregacja doktryny wiary zdecydowała się w 1966 r. na wycofanie problemu indeksu książek z dziedziny ludzkiego prawa kościelnego na płaszczyznę prawa naturalnego i pozytywnego boskiego, czyli na pole sumienia i moralności. Ocenę zagrożenia wiary lub dobrych obyczajów ze strony jakiejś publikacji, pozostawiono więc odtąd sumieniu poszczególnych ludzi. Przepisy zatem kodeksowe o indeksie (kan. 1399) oraz sankcje karne za ich naruszenie (kan. 2318) straciły tym samym swoją moc. Cele tych przepisów, a mianowicie dbałość o dobre wydawnictwa, z punktu widzenia katolickiej doktryny, Kościół zamierza odtąd osiągać na innej drodze, to jest na drodze ścisłej współpracy w ocenianiu wydawanych dzieł z Ordynariuszami i uniwersytetami katolickimi⁸⁰.

Godnymi podkreślenia są wreszcie nowe przepisy procesowe. Kierując się intencją usprawnienia, a więc przystosowania do zmienionych warunków współczesnych, pap. Paweł VI zmodyfikował procesy małżeńskie. Wydał on mianowicie 28 marca 1971 r. motu proprio „*Causas matrimoniales*”, mające

s. 138—140. Inne odrębności odpustowe w Polsce mają miejsce bądź w poszczególnych diecezjach, bądź w Zakonach i Zgromadzeniach. Zob. tamże, s. 138.

⁷⁸ *Missale Romanum*, 1970, 885. Zob. *Posoborowe prawodawstwo kościelne*, wyd. E. Sztáfrowski ks., z. 2, Warszawa 1968, s. 62—66. Kodeks Prawa Kanonicznego, kan. 1203 § 2, 1240 § 1, n. 5.

⁷⁹ „*Decrerum de sepultura acclesiastica*” z dnia 20.IX.1973 r. AAS, 65(1973) 500.

⁸⁰ Zob. Notyfikacja oraz Dekret Kongregacji doktryny wiary w sprawie indeksu książek z dnia 14.VI. i 15.XI. — 1966 r. AAS, 58(1966) 445, 1186.

głównie na celu przyspieszenie toku małżeńskich spraw sądowych. Celowi temu służą zwłaszcza, chociaż nie wyłącznie, dwie innowacje prawne, a mianowicie poszerzenie właściwości sądów pierwszej instancji oraz uproszczenie działania instancji apelacyjnych. Sprawa pierwsza polega na tym, że odtąd, oprócz trybunałów zawarcia małżeństwa lub miejsca zamieszkania strony pozwanej, jak to miało miejsce w przeszłości, kompetentnym do przeprowadzenia procesu będzie trybunał miejsca, na którym przyjdzie zebrać większość dowodów. Muszą tylko wyrazić zgodę Ordynariusz stałego miejsca zamieszkania strony pozwanej oraz Ordynariusz i przewodniczący trybunału miejsca prowadzenia sprawy. Zagadnienie drugie jest jeszcze większą nowością, gdyż odtąd trybunał apelacyjny, po przestudiowaniu wyroku pierwszej instancji i uznaniu go za odpowiednio umotywowany, jest władny zadekretować jego prawomocność, bez wdrażania postępowania apelacyjnego. W ten sposób czasokres postępowania ogromnie się skraca. Oczywiście cała rzecz jest obwarowana szeregiem uwarunkowań, tym niemniej jednak wystąpiły tu zupełnie nowe elementy, jeśli chodzi o procedurę⁸¹.

4. Dobra materialne

Dobra doczesne — materialne, mają w Kościele charakter środków, które są niezbędne do osiągnięcia celów duchowych, nadprzyrodzonych. Toteż wyzbywanie się ich dla celów czysto ekonomicznych, pogarszające sytuację gospodarczą („alienacja”), zawsze było traktowane przez prawo kanoniczne jako zło konieczne raczej, niż ideał. Stąd różnego rodzaju zarządzenia restrykcyjne w zakresie alienacji majątku Kościelnego. Jednym z tego rodzaju zarządzeń jest górna granica wartości rzeczy, na której alienację jest władny zezwolić Ordynariusz, bez odnoszenia się do Stolicy Apostolskiej. Kodeks Prawa Kanonicznego ustala ją na 30000 (trzydzieści tysięcy) lir lub franków⁸². W związku z płynną sytuacją walutową, Stolica Apostolska postanowiła w 1963 r., że przez ową kwotę należy rozumieć obecnie 66.000 (sześćdziesiąt sześć tysięcy) denarów szwajcarskich, zwanych potocznie frankami. Zleciła równocześnie Konferencjom Biskupim określenie równej wartości tej sumy w krajowych walutach⁸³.

Tak przedstawiają się najważniejsze zmiany będące przejawem zasady przystosowania dawnej dyscypliny kościelnej do zmienionych warunków współczesnych. Strukturalny charakter ma tu do pewnego stopnia wprowadzenie stałego diakonatu. Inne nowości obracają się wokół takich problemów, jak: uprawnienia i obowiązki duchownych, ich redukcja do stanu świeckiego, posługiwanie oraz formacja; różne dziedziny życia całego Ludu Bożego, a mianowicie: post eucharystyczny, dwukrotne przyjmowanie Komunii św. tego samego dnia, praktyka pokutna i odpustowa, kremacja zwłok, indeks ksiązek, procesy małżeńskie, wreszcie pewne uściślenia ekonomiczne w zakresie alienacji dóbr kościelnych.

⁸¹ AAS, 68(1971) 441—446. J. Grzywacz ks., *Zmiany w procesie małżeńskim wprowadzone przez motu proprio „Causas matrimoniales”*. W: Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, XIX—5(1972) 39—51. T. Pieronek ks., *Normy postępowania w sprawach małżeńskich wydane przez Stolicę Apostolską dla diecezji Stanów Zjednoczonych*. W: Prawo Kanoniczne, XVI, 1—2(1973) 177—204. T. Pawluk ks., *Reforma kanonicznego procesu małżeńskiego w świetle motu proprio „Causas matrimoniales”*. W: Prawo Kanoniczne, XVI, 3—4(1973) 254—284. M. Cabreos de Anta, *Reforma del proceso canonico*. W: Ius Populi Dei, II, s. 621—638.

⁸² Kan. 534 § 1.

IV. ZMIANY WYNIKAJĄCE Z ZASADY EKUMENIZMU

Jest poza dyskusją, że Sobór Watykański II ustawił Kościół ekumenicznie w stopniu nie notowanym w przeszłości. I to zarówno, jeśli idzie o ekumenizm pojęty ściśle, to jest jako kierunek zmierzający do zjednoczenia wszystkich chrześcijan, jak też rozumiany szeroko, czyli usiłujący zyskiwać dla Kościoła także niechrześcijan oraz niewierzących⁸⁴. Jeden i drugi ekumenizm znalazł się w kręgu pewnych dokumentów posoborowych, które oprócz właściwych sobie elementów teologiczno-pastoralnych, noszą również po części znamię jurysdyczne.

1. Ekumenizm pojęty ściśle

Już pap. Jan XXIII zaprogramował szeroką perspektywę dla ruchu ekumenicznego, gdy utworzył dla jego popierania odrębną instytucję w 1960 r., a mianowicie Sekretariat dla zjednoczenia chrześcijan⁸⁵. Wszedł on zresztą później w obręb dykasterii zreorganizowanej Kurii Rzymskiej. Ten to Sekretariat wydał kilka dokumentów ogólniejszej natury, zasługujących na bliższą uwagę. Oprócz tego dwa głównie zagadnienia były przedmiotem nowych przepisów ekumenicznych, mianowicie: sprawy małżeńskie oraz interkomunia.

A. Ogólne dokumenty

Na szczególną uwagę zasługuje tutaj Dyrektorium ekumeniczne, część pierwsza z 1967 r., pomyślane jako instrukcja wykonawcza do spraw ekumenicznych, nakreślonych przez Vaticanum II — um.⁸⁶ Obszerny ten dokument, oprócz licznych wskazań teologiczno-pastoralnych, zawiera również pewne elementy dyscyplinarne.

Zastrzega więc przede wszystkim kierowanie ruchem ekumenicznym Stolicy Apostolskiej oraz Biskupom, w Kościołach zaś wschodnio-katolickich, ponadto Patriarchom i ich Synodom.

Sugeruje następnie tworzenie dla prac ekumenicznych oddzielnych struktur w skali diecezjalnej i ogólnokrajowej, które by miały nazwę jakichś komisji, rad, czy sekretariatów.

Zabrania udzielania chrztu św. w każdym wypadku, bez robienia różnicy przy przyjmowaniu do pełnej jedności z Kościołem wiernych innych Wspólnot chrześcijańskich. Udzielanie chrztu może mieć miejsce tylko w wypadkach uzasadnionej wątpliwości, która z domniemania prawodawcy nie może mieć miejsca nigdy w odniesieniu do wyznawców Kościołów Wschodnich odłączonych. Tam trzeba również uznać fakt bierzmowania za pewny, choćby w metryce chrztu nie było wzmianki o jego udzieleniu. Według praktyki bo-

⁸³ Dekret Kongregacji konstytucjonalnej z 13 lipca 1963 r. AAS, 55(1963) 656.

⁸⁴ Ekumenizmowi pojętemu ściśle Sobór poświęcił Dekret „Unitatis redintegratio”; chęci zbliżenia do niewierzących dał wyraz w licznych wypowiedziach konstytucji „Gaudium et spes”; akcję misyjną przedstawił na nowo w Dekrecie „Ad gentes”.

⁸⁵ Motu proprio „Superno Dei nutu” z 5 czerwca 1960 r. Zob. J. Modzelewski bp., *Sekretariat dla spraw jedności chrześcijańskich*. W: Ateneum kapłańskie, t. 61(1969) 92—98.

⁸⁶ „Directorium ea, quae a Concilio Vaticano secundo de re oecumenica promulgata sunt exequenda”. Pars prima 14 maja 1967 r. AAS, 59(1967) 672—592. J. Rybczyk ks., *Directorium oecumenicum*. W: Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, XV—5(1969) 9—24.

wiem udziela się na Wschodzie bierzmowania zaraz po chrzcie. Powtórne udzielanie chrztu wiernym ochrzczone w Wspólnotach Zachodnich może mieć miejsce tylko wówczas, gdy bliższe badania zrodzą wątpliwość co do jego ważności. Gdyby mianowicie nie zastosowano tam w sposób należyty materii i formy lub gdyby szafarz nie posiadał wystarczającej intencji. Z tą sprawą wiąże się również nowe postanowienie dotyczące wyrzeczenia się błędów oraz rozgrzeszania z cenzur. Jedynie do tych należy stosować jedno i drugie w myśl kanonu 2314 Kodeksu Prawa Kanonicznego, którzy do innych Wspólnot przystali w wieku dojrzałym, będąc uprzednio katolikami. Inni, jako wolni od winy odłączenia się, składają tylko wyznanie wiary, przy podporządkowaniu się innym także przepisom wydanym ewentualnie przez Ordynariusza miejsca.

Dyrektorium podkreślając wagę ekumenizmu duchowego, to jest świętości życia katolików oraz modłów o zjednoczenie, zaleca konkretne praktyki religijne w tej dziedzinie, jak np. katolickie lub międzywyznaniowe urządzenie nabożeństw o zjednoczenie, itp.

Bardzo ważne są przepisy praktyczne dotyczące tak zwanego współdziałania katolików w sprawach duchowych oraz sakralnych z braćmi odłączonymi. Nie tylko bowiem obcowanie na codzień w bratniej miłości przyczynia się do zjednoczenia i jest godne zalecenia lecz także współdziałanie w modlitwach, wzajemne korzystanie z rzeczy lub miejsc świętych, jak Kościołów, cmentarza, sprzętu liturgicznego („*communicatio in spiritualibus*”). O ile współdziałanie w sprawach duchowych może, według uznania hierarchii, zatoczyć szerokie granice, to współdziałanie sakralne, polegające na korzystaniu z sakramentów świętych, musi doznać znacznych zacieśnień. Żaden bowiem współdziałanie nie może naruszyć podstawowej doktryny kościelnej w zakresie teologii sakramentów, acz jest poza tym dopuszczalny ze względu na dopływ łański.

Ponieważ w zakresie sakramentalnej doktryny panuje różny stopień jedności w odłączonych Kościołach Wschodnich oraz Zachodnich Wspólnotach chrześcijańskich, dlatego też inaczej kształtuje się możliwość współdziałania.

Kościół Wschodnie mają prawdziwe sakramenty święte, przeto współdziałanie z ich wyznawcami na tym polu jest nie tylko możliwy, ale zalecony. Chodzi tylko o to, by się dokonywał w wyniku porozumienia hierarchii obydwu Kościołów oraz na zasadzie wzajemności. U podstaw wzajemnego korzystania z takich sakramentów, jak: Pokuta, Eucharystia, Namaszczenie Chorych, winny leżeć, oprócz wypadku konieczności, niemożliwość przyjmowania sakramentów oraz pozbawienie ich owoców we własnym Kościele przez dłuższy czas. Dla uniknięcia zdziwienia, katolicy powinni w takich wypadkach zachować dyscyplinę sakramentów obowiązującą na Wschodzie.

Wśród szczegółowych wskazań Dyrektorium odnośnie współdziałania duchowego („*communicatio in spiritualibus*”), zasługuje między innymi na uwagę możliwość pełnienia, pod odpowiednimi warunkami, funkcji świadka — rodzica chrześcijańskiego Chrzta, Bierzmowania, oraz świadka nieurzędowego zawierania małżeństwa, na zasadzie wzajemności. Racją zaś uczestniczenia w tamtejszych nabożeństwach liturgicznych dla katolików, mogą być różnego rodzaju motywy, jak pokrewieństwo, pełnienie publicznych funkcji urzędowych, przyjaźń, a nawet chęć głębszego poznania kultu. Ordynariusz może w takich razach zezwolić nawet na wykonanie funkcji lektora. Ta sama zasada obowiązuje co do udziału w nabożeństwach katolickich przez odłączonych braci wschodnich.

Odłączone Wspólnoty chrześcijańskie zachodnie nie odznaczają się już te-

go rodzaju jednością doktrynalną w zakresie sakramentów, a więc i współudział sakralny („communicatio in sacris”) z nimi na tym polu jest mocno ograniczony. Tak więc sakramenty: Pokuty, Eucharystii i Namaszczenia Chorych, mogą wyznawcy wspomnianych Wspólnot przyjmować w Kościele katolickim tylko w niebezpieczeństwie śmierci lub w naglącej potrzebie (prześladowanie, więzienie). Zawsze jednak przy założeniu, że kapłana katolickiego poproszą o nie samorzutnie, że wyrażą wiarę co do tych sakramentów, zgodną z wiarą katolicką, i że będą do tego odpowiednio przygotowani. Inne od wymienionych wypadki naglące, może ustalić Ordynariusz miejsca lub Konferencja Biskupia. Jeżeli chodzi o katolika, to mógłby on w podobnych uwarunkowaniach poprosić o te sakramenty tylko tego szafarza odłączonej Wspólnoty Zachodniej, który ma ważne święcenia kapłańskie.

Odnosnie innych funkcji religijnych pomiędzy Kościołem katolickim a Wspólnotami Zachodnimi, istnieją większe zastrzeżenia w porównaniu do Wschodnich. Tak więc nie jest tu możliwe pełnienie wzajemne funkcji lektora czy kaznodziei we Mszy św. katolików oraz w analogicznych nabożeństwach: Świętej Wieczerzy czy Słowa Liturgicznego u Odłączonych. Jest zabronione również wzajemne pełnienie funkcji rodzica chrzestnego oraz świadka bierzmowania w sensie liturgicznym i kanonicznym. Dopuszczalne jest natomiast z podobnych przyczyn, jak w odniesieniu do odłączonego Kościoła Wschodniego, wykonywanie tych funkcji w charakterze zwykłego świadka, bez obowiązków poręczania wiary, co spełnia drugi, właściwy świadek tej czynności. Inne przejawy współudziału w sprawach duchowych są tu analogicznie postawione, jak w relacji do braci odłączonych wschodnich.

Wspomnieliśmy wyżej, że omówione Dyrektorium ekumeniczne było pomyslane jako pierwszą część obszerniejszego dokumentu na ten temat. To też w trzy lata później (1970 r.) ukazała się istotnie część druga instrukcji ekumenicznej, stanowiąca uzupełnienie pierwszej⁸⁷. Tę drugą część Dyrektorium wypełniają bez reszty szczegółowe pouczenia dotyczące ekumenicznej postawy w wyższym szkolnictwie teologicznym. Nie ma tu więc jakichś wiążących konkretnie zarządzeń, lecz określenia i wskazania, jak chodzi o cel i środki ekumenicznych poczynań, ekumeniczne nachylenie w poszczególnych przedmiotach teologicznych, specjalny przedmiot ekumenizmu, formowanie postawy ekumenicznej, indywidualne oraz instytucjonalne współdziałanie z innymi chrześcijanami, itp.

Wreszcie dokumentem ekumenicznym o względnie ogólnym znaczeniu jest wydany w tymże 1970 r. tak zwany „Dokument roboczy” dla praktycznego zastosowania Dekretu o ekumenizmie⁸⁸. Nie jest to, ściśle mówiąc, akt prawodawczy, gdyż nie został zamieszczony w „Acta Apostolicae Sedis”, lecz w „L'osservatore Romano”. Ponieważ jednak został podpisany przez przewodniczącego (kard. Willebrands) oraz sekretarza (Br. H. Hamer) Sekretariatu dla jedności chrześcijan, należy go uznać za ważny krok na drodze wskazań ekumenicznych. „Dokument roboczy” jest wyczerpującym instruktarzem na temat dialogu ekumenicznego, jego natury, celu, teologiczno-pastoralnych podstaw, form, warunków, metody prowadzenia, oraz samej tematyki dialogu.

B. Postanowienia i wskazania szczegółowe

Zanotujmy jeszcze kilka postanowień i wskazań dotyczących już nie ogólnie

⁸⁷ Dnia 16 kwietnia 1970 r. AAS, 62(1970) 705—724.

⁸⁸ „Un documento di lavoro per l'applicazione pratica del decreto sull'ecumenismo”. 15 sierpnia 1970 r. L'Osservatore Romano, 21 (22, IX 1970) ss. 3—4.

niejszych zjawisk ekumenizmu, lecz dziedzin szczegółowych, chociaż bardzo ważnych.

Na czoło wybijają się tu niewątpliwie zagadnienia małżeńskie. Już Sobór Watykański II dokonał doniosłego posunięcia, gdy w Dekrecie o Kościołach Wschodnich uznał, że forma kanoniczna małżeństw katolików wschodnich z wiernymi Kościołów Prawosławnych obowiązuje tylko pod sankcją godziwości. Ważność małżeństwa jest w tym wypadku uwarunkowana jedynie obecnością kapłana oraz zachowaniem innych, obowiązujących przepisów prawnych⁸⁹. Tę śmiałą decyzję Kongregacja dla Kościołów Wschodnich rozciągnęła specjalnym dekretem „Crescens matrimoniorum” z 1967 r. także na małżeństwa łączników z ochrzczonymi niekatolikami wschodnimi⁹⁰.

Jeszcze bardziej doniosłe decyzje w zakresie spraw małżeńskich przyniosło motu proprio pap. Pawła VI „Matrimonia mixta” z 31 marca 1970 r.⁹¹. Zawiera ono wykład socjologiczno-teologiczno-pastoralny na temat małżeństw mieszanych oraz przepisy prawne w tej materii. Motu proprio stoi dalej na stanowisku tradycyjnym, że małżeństwa mieszane, to jest strony katolickiej z niekatolicką ochrzczoneą lub nieochrzczoneą, utrudniają pełną wspólnotę duchową małżonków oraz stwarzają potencjalne niebezpieczeństwo dla wiary. Toteż w zasadzie małżeństwom takim Kościół nie sprzyja, lecz zezwala na nie tylko ze względu na naturalne prawa ludzkie do zawierania małżeństw oraz wydania potomstwa na świat. Bez zezwolenia Kościoła, konkretnie zaś bez dyspensy Ordynariusza miejsca, niegodziwe byłoby małżeństwo strony katolickiej z niekatolicką ochrzczoneą, a nieważne strony katolickiej z nieochrzczoneą.

Dla zabezpieczenia dobra wiary, zagrożonego w małżeństwach mieszanych, motu proprio „Matrimonia mixta” domaga się odpowiednich gwarancji, rękojmi, które wszakże co do formy są złagodzone w porównaniu do wymogów prawa kodeksowego. Tak więc strona katolicka musi złożyć oświadczenie, że jest gotowa odsunąć od siebie wszelkie niebezpieczeństwo utraty wiary, oraz szczerze przyrzec, że uczyni wszystko, by całe potomstwo było ochrzczone w Kościele katolickim i wychowane po katolicku. Strona niekatolicka nie składa już ze swej strony żadnych oświadczeń czy przyrzeczeń, lecz musi być powiadomiona o podjętych tego rodzaju zobowiązaniach przez stronę katolicką. Odrazu trzeba wspomnieć, że bliższe określenie formy powyższych przyrzeczeń strony katolickiej oraz powiadomienia o nich strony niekatolickiej, motu proprio pozostawia Konferencjom Biskupim.

Forma kanoniczna małżeństw mieszanych obowiązuje pod rygorem ich nieważności w myśl „Matrimonia mixta”. Wszakże w wypadku poważnych trudności co do jej zachowania, jest władny od niej dyspensować Ordynariusz miejsca. Unormowanie znów bliższe sprawy dyspens w tym zakresie pozostawiono kompetencji Konferencji Biskupich dla podległych im terytoriów. Zawsze jednak obowiązuje jakaś publiczna forma zawierania tego rodzaju małżeństw.

⁸⁹ „Orientalium Ecclesiarum”, n. 18. Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje. Tekst łacińsko-polski. Wyd. Pallotinum, Poznań 1968, s. 289.

⁹⁰ Dekret wydano 22 lutego 1967 r. z obowiązywalnością od 25 marca. AAS, 59(1967) 165—166.

⁹¹ „Matrimonia mixta” nie jest pierwszym dokumentem prawnym wydanym po Soborze w sprawach małżeńskich. Poprzedziła go już instrukcja Kongregacji doktryny wiary — „Matrimonii sacramentum” z 18 marca 1966 r. (AAS, 58, 1966, 235—239), następnie tzw. „Argumenta de quibus disceptabitur in primo generali coetu Synodi Episcoporum” (Pars altera, Typis Polyglottis Vaticanis 1967, s. 27—37), wreszcie dekret Kongregacji Kościoła Wschodniego: „Crescens matrimoniorum”, z 1967 r. (AAS, 59, 1967, 165—166).

W wypadku stosowania formy liturgicznej, należy się posłużyć obrzędem wziętym z Rytuału dla małżeństw poza Mszą św. Na małżeństwo podczas Mszy św. mógłby zezwolić Ordynariusz miejsca tylko dla strony katolickiej i niekatolickiej ochrzczonej. Co do Komunii św. należałoby zachować ogólne przepisy. Motu proprio nie dopuszcza takiej sytuacji, by przy zawieraniu małżeństw mieszanych równocześnie wykonywali swój obrzęd: duchowny katolicki i niekatolicki. Wykluczone jest również, ażeby przed lub po obrzędzie katolickim, odbywał się inny obrzęd religijny dla wyrażenia lub odnowienia konsensu. Acz zakaz ten podtrzymano z dawnego prawa, to jednak sankcje karne z kan. 2319 Kodeksu Prawa Kanonicznego, przewidziane za udanie się do duchowego akatolickiego, celem ponownego wyrażenia konsensu, zostały uchylone i to nawet w stosunku do tych, którzy je ewentualnie już zaciągnęli.

Do przepisów określających w jakiś sposób fakt zawierania małżeństw mieszanych, należy jeszcze obowiązek wpisywania ich do ksiąg, który „*Matrimonia mixta*” nakłada na duszpasterzy katolickich, sugerując nawet korzystanie w tej mierze z pomocy duchownych niekatolickich.

Motu proprio nie zapomina nałożyć obowiązku na Ordynariuszy oraz proboszczów, by roztoczyli specjalną opiekę duszpasterską nad mieszanymi małżeństwami, jeśli chodzi o spełnianie przez nich powinności wynikających z wiary.

Wreszcie sprawę ewentualnego sanowania w związku małżeństw mieszanych, przekazano tu kompetencji Ordynariusza miejsca⁹².

Poza problematyką małżeństw mieszanych, zasługują na uwagę wskazania ekumeniczne podane w dwóch dokumentach, lecz dotyczące faktycznie jednego zagadnienia, a mianowicie „współdziału sakralnego”. Głównie zaś tzw. „interkomunii oraz aplikowania Mszy św. za zmarłego niekatolika. Zaczęły się mianowicie mnożyć wypadki uczestwa w nabożeństwach eucharystycznych łącznie z przyjmowaniem Komunii św. bez różnicy, przez wierznych Wspólnot protestanckich i anglikańskich z jednej, oraz katolików z drugiej strony („interkomunia”). Sekretariat dla jedności chrześcijan zareagował

⁹² AAS, 62(1970) 257—265. Dnia 15 kwietnia 1970 r. sekretarz stanu J. Villot przesłał biskupom w ślad za wydanym „*Matrimonia mixta*”, specjalne pismo wyjaśniające, które odnosiło się do tego motu proprio. Podkreślił w nim, że w „*Matrimonia mixta*” potraktowano zagadnienie zbyt ogólnikowo i raczej minimalistycznie, by wyjść naprzeciw bardzo zróżnicowanym warunkom pod tym względem w całym Kościele. Szczególnie ponadto zaakcentował potrzebę wydania szczegółowych instrukcji lokalnych na ten temat przez Konferencje Biskupie tak, by przepisy ogólne mogły być bardziej uściślone. Secretaria Status, Prot. n. 151, 327. W 1972 r. rozstrzygnięto również kwestię, że jeśli się nie da zachować formy kanonicznej, to Ordynariusz może od niej dyspenzować podobnie jak w innych wypadkach, także w sytuacji, gdy strona katolicka zawiera małżeństwo ze stroną ochrzczoneą w Kościele katolickim, która jednak później przystąpiła do Wspólnoty katolickiej. Zob. AAS, 64(1972) 397. J. Rybczyk ks., *Przejawy ekumenizmu w instrukcji o małżeństwach mieszanych*. W: Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, XIV—5 (1967) 5—20. J. Glempe ks., *Niektóre zagadnienia związane z zastosowaniem motu proprio „Matrimonia mixta”*. W: Prawo Kanoniczne, XV, 1—2(1972) 19—36. W. Wójcik bp, *Zagadnienia dyskutowane w nowym prawie o małżeństwach mieszanych*. W: Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, XX—5 (1973) 5—28. Zastosowanie „*Matrimonia mixta*” w warunkach polskich znalazło swój wyraz duszpastersko-prawny w tak zwanych „Wskazaniach Episkopatu Polski w sprawie realizacji m. p. Pawła VI „*Matrimonia mixta*”, które uchwaliła 124 Konferencja Episkopatu Polski dnia 1 kwietnia 1971 r. Zob. Currenda. *Pismo urzędowe diecezji tarnowskiej*, 11—12 (1971) 273—279.

⁹³ Note circa l'applicazione del direttorio ecumenico”. L'Osservatore Romano, 6. X. 1968, 1.

na to w ten sposób, że najpierw w 1968 r. wydał krótkie uwagi dotyczące zastosowania instrukcji ekumenicznej z 1967 r.⁹³, w roku zaś 1970 opublikował obszerniejszą już deklarację na temat współdziałania chrześcijan różnych wyznań w Eucharystii⁹⁴. Jeden i drugi dokument podejmuje raz jeszcze wyjaśnienie zasad międzywyznaniowego współdziałania sakralnego, zwłaszcza w odniesieniu do Eucharystii i poleca stosować się ściśle pod tym względem do przepisów zawartych w Dyrektorium ekumenicznym, części pierwszej z 1967 r.⁹⁵ Nie odstąpiła od tych zasad również Instrukcja Sekretariatu dla jedności chrześcijan z 1 czerwca 1972 r. Podejmuje ona raz jeszcze wyjaśnienia doktrynalne w tej materii oraz nieco szerzej interpretuje wypadki konieczności w których jest możliwe dopuszczenie do Komunii św. eucharystycznej w Kościele, wiernych innych wyznań⁹⁶. Jest natomiast nowym wyłomem w tradycyjnej dyscyplinie kościelnej dekret Kongregacji doktryny wiary z 11 czerwca 1976 r. Zezwala on na odcelebrowanie Mszy św. w Kościele katolickim za zmarłego wiernego odłączonej wspólnoty chrześcijańskiej. Stawia wszakże trzy warunki takiej praktyce:

1) gdy proszą o to krewni, przyjaciele lub podwładni zmarłego i to z motywów czysto religijnych;

2) gdy, według oceny Ordynariusza, nie wywoła to zgorzenia;

3) by nie wymawiać imienia zmarłego w Modlitwie Eucharystycznej. Dekret nie zabrania przeto zapowiedzieć tego imienia przed Mszą św. oraz wymówić w modlitwach mszalnych^{93a}.

W sensie jakiegoś dopowiedzenia, trzeba tu jeszcze wymienić dwa dokumenty ekumeniczne, które acz nie wniosły konkretnych zmian teologiczno-prawnych, to jednak miały bardzo pozytywne znaczenie psychologiczne dla wyzbycia się uprzedzeń oraz utrwalenia się ducha wzajemnego zrozumienia. Chodzi tu mianowicie o wspólne deklaracje wydane przez pap. Pawła VI oraz prawosławnego patriarchę w Konstantynopolu Atenagorasa I, dnia 7 grudnia 1965 r., jak również przez arcybiskupa anglikańskiego Canterbury Michała Ramsey'a, dnia 24 czerwca 1966 r.⁹⁷ W deklaracji katolicko-prawosławnej znalazła wyraz krytyczna ocena wzajemnych nadużyć w odnoszeniu się do siebie obydwu stron na przestrzeni historii, oraz symboliczne uchylenie wymierzonych sobie niegdyś w XI w. ekskomunik. W obydwu zaś deklaracjach, zarówno katolicko-prawosławnej jak i katolicko-anglikańskiej, przebija obustronna tęsknota za nawiązaniem jedności oraz zobowiązanie się do podążania w tym kierunku⁹⁸.

2. Ekumenizm w znaczeniu szerszym

Chodzi tu o akcję Kościoła zmierzającą do pozyskania ludzi jeszcze nieochrzczonych — działalność misyjna, oraz o próby porozumienia i współpracy z ludźmi niewierzącymi.

A. Działalność misyjna

Zrośnięta zawsze nierozłącznie z Kościołem działalność misyjna, zyskała na Soborze Watykańskim II nowy, potężny impuls w naświetlaniu tego zagadnienia przez dekret „Ad gentes”. O zwiększeniu troski Kościoła na tym polu w ostatnich latach, świadczy od strony organizacyjnej utworzenie spec-

^{93a} *Communications*, vol. VIII, N. 2(1976) 75—76.

⁹⁴ „Declaration sur la position de l'Église catholique en matière d'Eucharistie commune entre chrétiens de diverses confessions”. AAS, 62 (1970) 184—188.

⁹⁵ Zob. wyżej, s. 40—41.

⁹⁶ *Communications*, IV—2, 1972, 110—117.

⁹⁷ AAS, 58 (1966) 20—21, 286—287.

⁹⁸ W ślad za deklaracją prawosławno-katolicką poszedł, jak wiemy, wyjazd pap.

jalnego Sekretariatu dla niechrześcijan, który obok Kongregacji dla ewangelizacji narodów koordynuje centralnie poczynania misyjne⁹⁹.

Z punktu widzenia prawa powszechnego zasługują na uwagę w dziedzinie katolickiej działalności misyjnej normy wykonawcze do dekretu „Ad gentes”, zawarte w „Ecclesiae sanctae” z 1966 r. Podejmują one próbę realizacji idei wyrażonej w Dekrecie o działalności misyjnej, w myśl której cały Kościół powinien się stać w jakiś sposób misyjnym.

Najpierw więc normy wykonawcze stawiają pewne postulaty wprowadzenia innowacji strukturalnych. Prawodawca widzi potrzebę, by dalej na najwyższym szczeblu koordynowała pracę misyjną Kongregacja ewangelizacji narodów. Zapowiada poddanie stopniowe jej kompetencji tych misji, które dotąd podlegały innym dykasteriom Kurii Rzymskiej. Sam skład personalny Kongregacji został poszerzony i tak pomyślany, żeby mógł reprezentować same tereny misyjne, inne kraje, Instytuty misyjne, oraz Papieskie Dzieła misyjne. Przy Konferencjach Biskupich winno się potworzyć specjalne Komisje misyjne, a w każdej diecezji powierzyć zajmowanie się sprawami misji osobnemu kapłanowi, który winien być uczestnikiem Rady Duszpasterskiej. Na terenach misyjnych winny się ukonstytuować Konferencje Biskupie, Konferencje Zakonników i Unie Zakonnice (zrzeszające wyższych przełożonych Instytutów misyjnych) jak również Rady Duszpasterskie.

Poza innowacjami strukturalnymi, motu proprio „Ecclesiae sanctae” stawia szereg norm dyscyplinarnych odnośnie usprawnienia akcji misyjnej. Do najważniejszych trzeba niewątpliwie zaliczyć polecenie, by pogłębiać wciąż teologię misyjną, by alumnom w Seminariach dawać szeroką formację misyjną, by biskupi nawiązywali bezpośrednio kontakty z Instytutami misyjnymi oraz z biskupami z terenów misyjnych, by budzić i popierać powołania misyjne, by na cele misyjne przekazywać odpowiednie fundusze nie tylko z dobrowolnych ofiar, lecz z wyznaczonych danin obowiązkowych, by na terenach misyjnych należycie rozdzielać kadry misjonarskie, by roztoczyć szczególną opiekę nad misyjnymi pomocnikami świeckimi, by na drodze pogłębionych studiów teologicznych, liturgicznych, prawniczych, opracowywać coraz to doskonalsze formy akomodacji — przystosowania akcji ewangelizacyjnej do warunków tubylczych¹⁰⁰.

Niektóre z przedstawionych wyżej zagadnień zaakcentowała jeszcze mocniej instrukcja, wydana w 1969 r. przez Kongregację ewangelizacji narodów. Omówiono w niej obszerniej zwłaszcza sprawę bliższego współdziałania biskupów z papieskimi dziełami misyjnymi i wysunięto pod tym względem pewne dyrektywy. Wezwano również poszczególne diecezje do jak najkonkretniejszych inicjatyw w zakresie poczynania misyjnych¹⁰¹.

B. Próby porozumienia z niewierzącymi

Niewierzącym czyli ateistom, Sobór Watykański II nie poświęcił co prawda jakiegoś oddzielnego dokumentu. Ale w licznych wypowiedziach, zwła-

Pawła VI do Konstantynopola w 1967 r. oraz wręczenie deklaracji Atenagorasowi I, że Kościół Zachodni nawiązuje znów braterskie stosunki ze Wschodnim Kościołem Prawosławnym. Deklaracja została ogłoszona 25 lipca 1967 r. AAS, 59 (1967) 852—854. Dnia 28 października 1967 r. doszło raz jeszcze do wydania w duchu braterskiej miłości wspólnego oświadczenia przez Pawła VI oraz Atenagorasa I. AAS, 59 (1967) 1054—1055.

⁹⁹ Zob. L'Osservatore Romano z 21 maja 1960 r.

¹⁰⁰ „Ecclesiae sanctae”, III, n. 1—24.

¹⁰¹ AAS, 61 (1969) 276—281. B. Jackeline. *Le droit missionnaire après le Concile*. W: Chiesa dopo il Concilio, II—1, Milano 1972, s. 823—832.

szcza w konstytucji „Gaudium et spes”, wyraził chęć nawiązania z nimi dialogu lub nawet czynnej współpracy.

Dla prowadzenia przez Kościół związanych z tym prac, pap. Paweł VI już w 1965 r. utworzył specjalny Sekretariat dla niewierzących, jako oddzielną dykasterię kurialną¹⁰². Wyszły z niego dwa interesujące dokumenty, podające konkretne wytyczne, jak należy podejmować dialog oraz współpracę z niewierzącymi.

Dokument pierwszy nosi datę 28 sierpnia 1968 r. i jest zatytułowany „De dialogo cum non credentibus”, rozpoczyna się zaś od słów: „Humanae personae”. W pierwszej teoretycznej części zawiera takie zagadnienia, jak: pojęcie dialogu, rodzaje i uwarunkowania. Wyszczególnia trzy rodzaje dialogu, a mianowicie: dialog zwykłego obcowania ludzi celem wzajemnego zrozumienia się, dialog doktrynalny, wyrażający się wymianą poglądów dotyczących prawdy światopoglądowej, dialog praktyczny, usiłujący doprowadzić do podjęcia wspólnego działania, mimo różnic doktrynalnych. „Humanae personae” omawia szerzej dialog doktrynalny oraz praktyczny. Wśród wymogów dialogu doktrynalnego wysuwa zwłaszcza potrzebę pełnej wolności, wierność prawdzie, odwagę oraz prawdziwą kompetencję fachową, tj. znajomość rzeczy. Przy dialogu praktycznym jest znów nieodzowne, by wytyczone cele współpracy były dobre, oraz by dialog był poddany hierarchii tam, gdzie wartości religijne i moralne domagają się obrony.

W drugiej, praktycznej części „Humanae personae” wytycza szereg norm dla wprowadzenia w życie dialogu. Postuluje więc między innymi:

1. By studia filozoficzne i teologiczne były odpowiednio ustawione tak, ażeby przygotowywały kapłanów do prowadzenia dialogu;
2. By w kształcaniu duchowieństwa poprzez kursy, kongresy, itd., zwracać baczną uwagę na dialog;
3. By przygotowywać do dialogu także ludzi świeckich oraz problematyką dialogu przepajać katechizację;
4. By dla dialogu z niewierzącymi pozyskiwać do współpracy wiernych innych wyznań chrześcijańskich, a także religii niechrześcijańskich, zwłaszcza Żydów i Mahometan;
5. By we wszelkim dialogu wystrzegać się irenizmu i nie narażać na niebezpieczeństwo osobistej wiary, w dialogu zaś publicznym i oficjalnym zagwarantować jego autentyczność, wykluczającą zwłaszcza wykorzystanie go jako narzędzia do innych celów;
6. By kapłani mieli zgodę od Ordynariusza na prowadzenie dialogu, a wierni przestrzegali wytycznych hierarchii kościelnej na tym polu¹⁰³.

Drugi dokument Sekretariatu dla niewierzących, który nosi nazwę tak zwanej „Noty w sprawie studium ateizmu oraz przygotowania do dialogu”, ukazał się 25 listopada 1970 r. Pismo to ma być uzupełnieniem do instrukcji Kongregacji nauczania katolickiego: „Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis”¹⁰⁴. Chodzi o to, by w formacji alumnów do kapłaństwa uwzględnić w takiej czy innej formie pouczanie ich o źródłach oraz rodzajach współczesnego ateizmu, laicyzacji, by zwłaszcza osobno potraktować studium marksizmu. Nota przypomina tu również szczególną potrzebę przygotowania przyszłych kapłanów pod kątem zdolności prowadzenia dialogu ze współczesnym światem, przenikniętym ateizmem oraz laicyzacją. W tym przygotowaniu akcentuje mocno zwłaszcza gruntowne studium filozofii oraz

¹⁰² L'Osservatore Romano z 9 kwietnia 1965 r.

¹⁰³ AAS, 60 (1968) 692—704.

¹⁰⁴ Instrukcja „Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis” ukazała się 6. X. 1970 r. AAS, 62 (1970) 321—384. Notę zamieściło L'Osservatore Romano z 25. XI. 1970 r., s. 1: „Nota circa studium athesmi et institutionem ad dialogum cum non credentibus habendam”.

szeroko pojętej historii, jako humanistycznej formacji, usprawniającej do postawy i mentalności należycie pojętego dialogu ^{104a}.

W ten więc sposób przedstawiałyby się najważniejsze nowości kanonistyczne w zakresie ekumenizmu pojętego zarówno ściśle jak i szeroko. Odnośnie ściśle wziętego ekumenizmu, odnotowaliśmy na pierwszym planie ogólne dokumenty, tj. pierwszą i drugą część Dyrektorium ekumenicznego, podającego wszechstronne zasady zbliżenia do wiernych innych Wyznań chrześcijańskich. Następnie zarejestrowaliśmy ekumeniczne postanowienia i wskazania szczegółowe, dotyczące małżeństw mieszanych oraz interkomunii. W ramach ekumenizmu pojętego szeroko, omówiliśmy nowe dyrektywy, wskazujące drogę zyskiwania dla Kościoła ludzi nieochrzczonych, poprzez akcję misyjną, oraz poprzez nawiązywanie kontaktów z ludźmi niewierzącymi, zwłaszcza w drodze dialogu.

V. ZMIANY WYNIKAJĄCE Z ZASADY MODYFIKACJI ŻYCIA ZAKONNEGO

Dekret Soboru Watykańskiego II „*Perfectae caritatis*”, rzucił nowe światło na stan życia doskonałego. Nakreślił mianowicie teologiczno-mistyczne założenia, na których powinna się dokonać odnowa, a równocześnie przystosowanie życia zakonnego do współczesnych warunków. Bardziej konkretne decyzje, wprowadzające w życie ogólne założenia soborowe w tej mierze, przyniosły późniejsze dokumenty o charakterze dyscyplinarnym, dyrektywnym, czy też czysto wyjaśniającym. Można zatem bez wątpienia stwierdzić, że w nurcie nowości prawnokościelnych ostatniego okresu posoborowego, urasta do rangi jakiejś prawidłowości czyli zasady, szereg zarządzeń dotyczących modyfikacji życia zakonnego. Najogólniej mówiąc, przy założeniu uznania dla kontemplacyjnych zakonów i zgromadzeń, wprowadza się obecnie jakieś próby złagodzenia dotychczasowych czynników izolujących kontemplację, na rzecz wykonywania koniecznych dzieł apostołskich. Doszło w związku z tym nawet do pewnego rodzaju rozluźnienia przywileju egzempcji zakonnej w sensie poddania pewnych dziedzin życia kompetencji biskupów. Równocześnie w zakresie wewnątrzorganizacyjnym ustawia się nieco inaczej dobór środków określających realizację ideału doskonałości, łącznie z kompetencją przełożonych. W formach zakonnego życia czynnego, modyfikuje się dążenie do doskonałości pod kątem nowych potrzeb i metod apostołatu.

Już w 1964 r. pap. Paweł VI, specjalnym reskryptem „*Cum adnotae*”, udzielił w drodze delegacji pewnych uprawnień najwyższym przełożonym zakonów kleryckich na prawie papieskim oraz opatom i zwierzchnikom kongregacji monastycznych. Uprawnienia te poszerzyły kompetencje wspomnianych przełożonych, między innymi na polu dyspensowania kandydatów do święceń od niektórych przeszkód i nieprawidłowości, zezwalania na eksklaustrację, na odprawianie Mszy św. ociemniałym kapłanom, itp. ¹⁰⁵ Większość tych uprawnień rozciągnięto dekretem „*Religionum laicalium*” z 1966 r. na najwyższych przełożonych zakonów laickich, zarówno męskich jak i żeńskich, które są na prawie papieskim ¹⁰⁶.

^{104a} L'Osservatore Romano, 25. XI. 1970, 1.

¹⁰⁵ Reskrypt nosi datę 6 listopada 1964 r. z obowiązywalnością od 21 listopada. AAS, 59 (1967) 374—378.

¹⁰⁶ Zarządzeniem Kongregacji Zakonników oraz Instytutów świeckich z dnia 31.V.1966 r. AAS, 59 (1967) 362—364. J. Stożek o., *Uprawnienia Przełożonych Generalnych Instytutów zakonnych nadane przez Stolicę Apostolską w 1964 i 1966 r.* W: Prawo Kanoniczne, XI, 1—2 (1968) 81—108.

W sposób już gruntowniejszy została określona konieczność oraz kierunki odnowy życia zakonnego w motu proprio „Ecclesiae sanctae” z 1966 r., w którym jedna z części zawiera normy wykonawcze właśnie do dekretu „Perfectae caritatis”. Najpierw został zmniejszony zakres działań objętych przywilejem egzempcji. Dotyczy to oczywiście ściśle określonych dziedzin, jak np. pracy zewnętrzno-apostolskiej, publicznego sposobu zachowania się zakonników, noszenia stroju duchownego, udziału w widowiskach publicznych, stosowania środków społecznego przekazu. Dziedziny te zostały przez „Ecclesiae sanctae” poddane kompetencji Ordynariusza, który może w nie ingerować o wiele bardziej, niż na mocy prawa kodeksowego¹⁰⁷. W zakonnym życiu wewnętrznym prawodawcy zależy tu najpierw na tym, by zainicjowana dekretem soborowym odnowa zakonów, została istotnie wprowadzona w życie, przeto czyni za nią odpowiedzialnymi najwyższe instancje zakonne, a więc kapituły generalne oraz ich odpowiedniki. Co do zakresu odnowy, sugeruje rewizję samych konstytucji, względnie stojących na równi z nimi różnego rodzaju typików lub reguł. Poleca się zaś trzymać takich kryteriów przy redagowaniu nowszych konstytucji, jak mocne oparcie ich o Pismo św., o pierwotnego ducha Instytutów oraz o współudział wszystkich członków w decyzjach o losach wspólnoty. Odnośnie szczegółowych przejawów życia zakonnego, znalazły się tu sugestie dotyczące zmodyfikowania chórowej modlitwy brewiarzowej, rozmyślania, dotychczasowych form umartwienia, oraz prowadzenia życia wspólnego. U podstaw tych sugestii leży bądź to chęć szerokiego włączenia zakonników w modlitwę liturgiczną Kościoła, stąd możliwość ograniczenia prywatnej modlitwy myślniej, bądź też chęć uwzględnienia współczesnych warunków zdrowotnych, czy prac apostolskich. Dlatego próba zastąpienia niektórych dawnych form umartwienia współczesnymi oraz dostosowania porządku dnia do obowiązujących zajęć apostolskich. Na tej samej podstawie doznała tu nieznacznych zmian klauzura zakonna. Bardzo troskliwie potraktowano również reorganizację formacji intelektualnej i duchowej zakonników, która oprócz właściwych poszczególnym Instytutom przeznaczeń, powinna wobec kandydatów do kapłaństwa spełniać postulatory zawarte w „Optatam totius”. Motu proprio zaleciło łączenie i znoszenie Instytutów zakonnych, które ze zmianą warunków utraciły właściwe pole działania, lub ich członkowie wymarli, albo się mocno zestarzelili. Pod względem organizacyjnym „Ecclesiae sanctae” widzi potrzebę tworzenia Konferencji lub Unii wyższych przełożonych oraz przeorysz zakonnych, dla współpracy w dziele przystosowania życia zakonnego do współczesnych potrzeb z Konferencjami Biskupimi¹⁰⁸.

W następstwie norm wykonawczych w „Ecclesiae sanctae” do „Perfectae caritatis”, zwierzchnie władze wszystkich zakonów podjęły wysiłek za-inspirowanej odnowy. Wyłoniły się tu jednak liczne trudności oraz problemy, dlatego też Unia Przełożonych Generalnych zwróciła się do Stolicy Apostolskiej o wydanie jakichś szczegółowych wskazań co do realizacji przystosowanej odnowy. Spowodowało to głębsze studia nad tą problematyką, których owocem było wydane przez Kongregację Zakonów i Instytutów świeckich, 6 stycznia 1969 r., bogatej w treść instrukcji „Renovationis causam”.

¹⁰⁷ I, 23 § 1—2, 25 § 1—2, 26—40. R. Sobański ks., *Powierzenie parafii zakonnikowi według motu proprio „Ecclesiae sanctae”*. W: *Prawo Kanoniczne*, XI 1—2 (1968) 61—80. St. Bobulski ks., *Stanowisko prawne biskupa diecezjalnego w prawie posoborowym*. Tarnów 1974 (maszynopis).

¹⁰⁸ „Ecclesiae sanctae”, II, 1—43. AAS, 58 (1966) 757—787. B. Löbmann, *Die Bedeutung des Zweiten Vatikanischen Konzils für die Reform des Ordensrechtes*. W: *Jus Populi Dei*, II, 285—306.

Jest to dokument eksperymentalny i nie we wszystkich szczegółach ściśle wiążący, jako prawo, lecz podający fakultatywne drogi, którymi by mogła przebiegać reforma. Wśród licznych elementów prawnych instrukcji, jak np. wprowadzenie obowiązującego postulatu, przedłużenie nowicjatu, zorganizowanie środków naturalnych dla przygotowania kandydatów do życia zakonnego itp., najważniejszą się wydaje być sugestia, by w miejsce profesji czasowej wprowadzić jakieś przyrzeczenia nie poparte ślubami, które wszakże miałyby za przedmiot praktykę rad ewangelicznych. Wprowadzenie tego rodzaju zmian uzależnione jest od decyzji zwierzchnich władz zakonnych. Miałyby one służyć skuteczniejszej próbie i łatwiejszej selekcji kandydatów przed wieczystą profesją¹⁰⁹.

W kilka miesięcy później, to jest 15 sierpnia 1969 r. ta sama Kongregacja Zakonów i Instytutów świeckich wydała drugą instrukcję — „*Instructio de vita contemplativa et de monialium clausura*”, zaczynającą się od słów: „*Venite seorsum*”. Kongregacja dała w niej najpierw obszerny wykład teologiczno-mistyczny o życiu kontemplacyjnym w zakonach i związanej z nim klauzurze. Z kolei podkreślając nieodzowność klauzury papieskiej w zakonach mniszek, wprowadziła bardzo nieznaczne jej rozluźnienie. Ciekawością jest punkt 16 instrukcji, który zawiesza aż do wyjścia nowego Kodeksu kary za naruszenie klauzury papieskiej¹¹⁰. Najprawdopodobniej należy się więc spodziewać złagodzenia tego rodzaju sankcji w nowym prawodawstwie kościelnym. Należy tu dodać, że 2 stycznia 1970 r. ukazało się wyjaśnienie Stolicy Apostolskiej, iż instrukcja „*Venite seorsum*” ma dla klauzury mniszek charakter obowiązującego prawa, za wyjątkiem niektórych, nielicznych zresztą, klasztorów, które zgodnie z życzeniem otrzymują inny styl życia, a mianowicie bez klauzury papieskiej¹¹¹.

W sensie ściśle prawnym znaczną modyfikację wprowadził dekret Kongregacji Zakonów i Instytutów świeckich z 4 czerwca 1970 r. Udzielił on poszczególnym zakonem nowych uprawnień, uchylając częściowo lub całkowicie niektóre kanony kodeksowe. I tak np. pozostawił ich własnej kompetencji możliwość dokonywania zmian w zakresie istniejącego już podziału na prowincje, znoszenia lub zakładania poszczególnych domów, itd. Do ciekawszych szczegółów dekretu należy uchylenie przepisu kodeksowego o badaniu przez Ordynariusza miejsca szczerości intencji kandydatek do nowicjatu i profesji¹¹². Podobne znaczenie, chociaż znacznie węższe, mają jeszcze dwa dekrety wspomnianej Kongregacji, wydane tego samego dnia, to jest 27 listopada 1969 r. Pierwszy przyznaje prawo najwyższym przełożonym zakonów laickich, zarówno męskich jak żeńskich, przenoszenia do stanu świeckiego profesów czasowych, jeżeli sami o to poproszą¹¹³. Drugi poszerza możliwości uczestniczenia braci w zarządzie zakonów kleryckich. Mogą oni więc spełniać funkcje czysto administracyjne, jak np. ekonom, mogą z pewnymi ograniczeniami spełniać głos czynny i bierny w kapitułach, nie mogą jednak piastować stanowiska wikariusza generalnego, prowincjonalnego, lub lokalnego, jak również wykonywać czynności mających związek z właściwą posługą kapłańską¹¹⁴. W serii tego typu dokumentów należy uznać za bardzo

¹⁰⁹ AAS, 61 (1969) 103—120.

¹¹⁰ AAS, 61 (1969) 674—690. B. Pennigton, *Venite seorsum*. W: *Ius Populi Dei*, II, 327—342.

¹¹¹ Wyjaśnienie miało formę pisma prefekta Kongregacji Zakonnej. kard. Antoniutti, skierowanego do poszczególnych biskupów. „*Commentarium pro Religiosis et Missionariis*”, 51 (1970) 180—181.

¹¹² AAS, 62 (1970) 549—550.

¹¹³ AAS, 61 (1969) 738—739.

¹¹⁴ AAS, 61 (1969) 739—740.

ważny i dosyć nowatorski, dekret odnoszący się do sakramentu Pokuty w zakonach, zwłaszcza żeńskich. Wydała go Kongregacja Zakonów i Instytutów świeckich dnia 8 grudnia 1970 r. Określa on na nowo i w całości dyscyplinę spowiedników w zakonach. Podkreślając doniosłą rolę uświęcającą Sakramentu Pokuty, dekret zobowiązuje zakonników, by korzystali z tego środka przynajmniej co dwa tygodnie. Pełną swobodę i możliwość pod tym względem mają im zapewnić przełożeni. Bardziej szczegółowe normy stawia dekret odnośnie spowiedników zakonnic. Przy czym rozróżnia tu kilka rodzajów domów zakonnych. W klasztorach mianowicie kontemplacyjnych, w domach prowadzących formację, oraz w bardziej licznych domach, powinien być spowiednik zwyczajny oraz nadzwyczajny. Wszakże nie ma obowiązku spowiadania się u nich. W innych domach żeńskich zakonów oraz zgromadzeń zakonnych, nie jest konieczny spowiednik zwyczajny czy nadzwyczajny. Ordynariusz mógłby go zamianować, lecz po uprzednim skonsultowaniu się z przełożonymi. Oczywiście, że zarówno w wypadku istnienia zamianowanych spowiedników, jak i poza tymi wypadkami, profeski czy nowicjuszki mają pełną wolność spowiadania się u każdego kapłana. Nie jest już wymagana specjalna jurysdykcja do spowiadania zakonnic. Sprawę przymiotów spowiednika, jak odpowiedniej dojrzałości duchowo-moralnej, wieku, czasu trwania na urzędzie, pozostawiono tu już uznaniu Ordynariusza miejsca. Dekret wyraźnie uchylił odmienną pod tym względem i bardziej skomplikowaną dyscyplinę kodeksową. Przepisy o spowiednikach zakonnic mają również zastosowanie, *mutatis mutandis*, do laickich wspólnot męskich¹¹⁵.

Znaczne uproszczenie procesu przy wydalaniu zakonników o ślubach wieczystych, wprowadził dekret Kongregacji Zakonników i Instytutów świeckich datowany 2 marca 1974 r. W zakonach oraz kongregacjach kleryckich wyjętych należy odtąd w myśl dekretu stosować nie jak dotąd, skomplikowaną procedurę określaną kanonami 654—668 Kodeksu Prawa Kanonicznego, lecz postępowanie bardziej uproszczone, przewidziane przez Kodeks w kanonach 649—653, a obowiązujące dotąd w stosunkach panujących w kongregacjach kleryckich nie wyjętych¹¹⁶.

Po tych dokumentach, mających charakter ściśle prawny, przynajmniej w zakresie swych praktycznych wskazań, należy bodaj zasygnalizować niektóre głosy Stolicy Apostolskiej w sprawie życia zakonnego, już nie tyle dyscyplinarne, co liturgiczne oraz czysto duszpasterskie¹¹⁷. Chodzi tu przede wszystkim o nowy obrzęd składania ślubów i przyrzeczeń zakonnych, ogłoszony przez Kongregację Zakonników i Instytutów świeckich dekretem z dnia 2 lutego 1970 r.¹¹⁸ Następnie bardzo obszernym dokumentem jest adnotacja apostolska pap. Pawła VI z 29 czerwca 1971 r.: „*Evangelica testificatio*”, skierowana do wszystkich rodzin zakonnych. Jest to duszpasterskie wezwanie, pełne treści teologiczno-ascetycznej, do autentycznego życia zakonnego, w myśl postulatów jego odnowy zawartych w *nauce Vaticanum Secundum*¹¹⁹.

¹¹⁵ AAS, 63 (1971) 318—319.

¹¹⁶ AAS, 66 (1974) 215—216.

¹¹⁷ Pomijamy tu dokumenty czysto wyjaśniające, lub nie wnoszące w zasadzie nic nowego. Np. odpowiedź Komisji Intenpretacyjnej Dekretów Soborowych w sprawie pewnych niejasności w dekrete „*Perfectae caritatis*”. AAS, 60 (1968) 360.

¹¹⁸ AAS, 62(1970) 553. Nowy ryt ma charakter ogólny, który poszczególne zakony i zgromadzenia mają dostosować do ducha i potrzeb własnych wspólnot.

¹¹⁹ AAS, 63 (1971) 497—526. W związku z przedstawionymi nowościami należy pamiętać, że uległy częściowej modyfikacji, a niekiedy całkowitej zmianie, liczne

I tak w zarysie przedstawiają się najważniejsze informacje dotyczące modyfikacji prawnych życia zakonnego po II Soborze Watykańskim. Znalazły się tu zarówno dokumenty obejmujące całościowe ujęcia przystawianej odnowy zakonów, jak i dokumenty określające szczegółowe dziedziny ich życia.

ZAKOŃCZENIE

Podsumowując nasze doniesienia na temat posoborowych zmian w zakresie prawa kanonicznego, stanowiących wyraz pewnych zasad leżących u podstaw zamierzonej odnowy Kościoła, stwierdzamy raz jeszcze:

że ukazane nowe przepisy nie są kompletne co do zakresu, ani wyczerpująco skomentowane co do treści, lecz obejmując najbardziej typowe dziedziny w zakresie ustroju oraz dyscypliny Kościoła, dają jakiś szkicowy obraz całości;

że prawodawstwo kościelne ostatniego dziesięciolecia najwyraźniej wywodzi się z pewnych zasad, leżących u podstaw zamierzonej odnowy przez Sobór Watykański II;

że zasadami tymi są: kolegialność, pomocniczość, chęć dostosowania dawnej dyscypliny kościelnej do zmienionych warunków współczesnych, ekumenizm, oraz modyfikacja form życia zakonnego;

że oparty na tych właśnie zasadach układ materiału niniejszego studium, ukazuje dobitnie wielkie rozmiary podjętych już na płaszczyźnie prawnej decyzji zmierzających do wprowadzenia w życie idei soborowych. Przeobrażające działanie tych norm dla przyszłości Kościoła będzie równie nieznaczące i powolne, co systematyczne i skuteczne.

S u m m a r i u m

Obiectum articuli constituunt innovationes postconciliares in campo legislationis ecclesiasticae, iuxta rationem quorundam principiorum redactae.

Et quidem primo, iuxta principium collegialitatis, ex qua ortae sunt eiusmodi innovationes, ut institutio Synodi Episcoporum, reorganisatio Curiae Romanae, nova descriptio legatorum Romani Pontificis, maior evolutio Conferentiarum Episcopaliū, creatio Postconciliarium Commissionum. Ex eodem principio collegialitatis, sed quasi latius sumpto, originem duxerunt leges Ecclesiae, quae ultimis annis maiorem Episcopi dioecesani responsabilitatem pro universa Ecclesia statuerunt, ex. gr. quoad adiuvandas alias Ecclesias particulares, quae pauperiores sunt, respectu cleri seu etiam honorum temporalium; porro leges officium Vicarii Generalis modificantes, munus Vicarii Episcopalis atque Consilii Presbyterialis Pastoralisque introducentes.

Secundo, ex principio subsidiarietatis derivantur nova praescripta, quibus Ordinariis latiores facultates concenduntur, ex. gr. vi motus proprii „Pastorale munus”, aut „De Episcoporum muneribus”, etc.; praescripta, quibus Episcoporum competentia iudicialis extenditur, ex. gr. in motu proprio „Sanctitas clarior”, „Instructio altera”, etc.; praescripta, quibus reservationes papales in officiis ecclesiasticis providendis, in motu proprio „Ecclesiae sanctae”, auferuntur, etc.

kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego, jak zwłaszcza kanony: 488, 494, 497—501, 504—505, 510, 518—528, 534, 539—541, 552, 554—557, 559, 561—580, 583—605, 610, w miejsce których weszły powyższe normy nowe.

Tertio, ex principio accommodationis veteris disciplinae ecclesiasticae novis circumstantiarum adiunctis hodierni saeculi, emanantur imprimis leges, quae clerum respiciunt, ex, gr. ordinum minorum reductio, in maiores vero ordines novi ritus introductio, etc.; deinde leges, quae universum populum christianum attingunt, ut ex, gr. indicis librorum prohibitorum abrogatio, novae disciplinae in ambitu paenitentiae atque indulgentiarum institutio, etc.

Quarto, ope principii oecumenismi leges introducuntur, quae relationes Ecclesiae cum non catholicis atque cum non baptisatis et non credentibus fovant, ex, gr. dialogum, communicationem in spiritualibus et in sacris, gentium evangelisationem, etc.

Quinto denique, principium accommodatae renovationis vitae religiosae, aliquas modificationes religiosas secumferunt, ut ex, gr. in motu proprio „Cum adnotae”, ubi speciales facultates supremis religionum moderatoribus agnoscuntur, etc.

Quae omnia enumerata quinque principia, totam novissimae legislationis materiam Ecclesiae postconciliaris summarie colligunt atque per modum schematis manifestant.